

Міністерство освіти і науки України
Національна академія наук України
Південний науковий центр НАН та МОН України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Первинна профспілкова організація ЧНУ імені Петра Могили
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ
Державний архів Миколаївської області
ДУ «Національний науковий центр радіаційної медицини НАМН України»
Державний аграрний університет Молдови (Кишинів)
Університет гуманітарних та природничих наук ім. Яна Длугоша (Польща)
Університет імені Адама Міцкевича (Польща)
Leipzig University of Applied Sciences (Німеччина)
Ca' Foscari University, Venice (Італія).

ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2023:
стратегії країн Причорноморського регіону
в геополітичному просторі

XVII Міжнародна наукова конференція

ТЕЗИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

15–18 червня 2023 р., м. Миколаїв, Україна

Миколаїв – 2023

Ольвійський форум – 2023 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Актуальні проблеми юриспруденції: XVII Міжнар. наук. конф. 15–18 черв. 2023 р., м. Миколаїв : тези / М-во освіти і науки України ; Нац. акад. наук України ; Півд. наук. центр НАН та МОН України ; ЧНУ ім. Петра Могили ; Первинна профспілкова орг. ЧНУ ім. Петра Могили ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАНУ ; Держ. архів Миколаївської обл. ; ДУ «Нац. наук. центр радіаційної медицини НАМН України» ; Держ. аграрний ун-т Молдови (Кишинів) ; Ун-т гуманітарних та природн. наук ім. Яна Длугоша (Польща) ; Ун-т ім. Адама Міцкевича (Польща) ; Leipzig University of Applied Sciences (Німеччина) ; Ca` Foscari University, Venice (Італія). – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. – 108 с.

Збірник містить тези доповідей учасників XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійського форуму-2023 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. Актуальні проблеми юриспруденції».

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 004.056(063) к 38

Бердиченко І. О.,

канд. юрид. наук, професор Міжнародної Кадрової Академії,
викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.
заступник начальника управління Департамент інформатизації,
Міністерство внутрішніх справ України, м. Київ, Україна.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

З 01 серпня 2022 року введений в дію Закон України «Про платіжні послуги» (далі – Закон). Цей Закон [1] визначає поняття та загальний порядок виконання платіжних операцій в Україні, встановлює виключний перелік платіжних послуг та порядок їх надання, категорії надавачів платіжних послуг та умови авторизації їх діяльності, визначає загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, загальні засади випуску та використання в Україні електронних грошей та цифрових грошей Національного банку України, установлює права, обов'язки та відповідальність учасників платіжного ринку України, визначає загальний порядок здійснення нагляду за діяльністю надавачів платіжних послуг, надавачів обмежених платіжних послуг, порядок здійснення оверсайта платіжної інфраструктури.

Вказаний Закон передбачає низку нових визначень у сфері здійснення платіжних послуг із застосуваннями цифрових інструментів. Серед іншого, Закон надає розуміння безготівкові розрахунки, як перерахування коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також перерахування надавачами платіжних послуг коштів, внесених платниками готівкою, на рахунки отримувачів. Також Закон наводить визначення дій з авторизації діяльності в сенсі визначеної цим Законом процедури допуску до провадження діяльності з надання платіжних послуг, обмежених платіжних послуг, допоміжних послуг, що здійснюються шляхом видачі ліцензії та/або включення до Реєстру платіжної інфраструктури. Електронний гаманець, за цим Законом, – це облі-

ковий запис для обліку, зберігання електронних грошей та здійснення операцій з ними.

Прийняття зазначеного Закону викликало дискусії серед практиків і науковців з приводу необхідності удосконалення окремих статей КУпАП [2] та ККУ [3] і приведення у відповідність із положеннями Закону, зокрема, щодо окремих складів адміністративних та кримінальних правопорушень, передбачених КУпАП та ККУ, а також встановлення адміністративної та кримінальної відповідальності за окремі порушення законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку. Актуальність питання також обумовлена положеннями Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/713 від 17.04.2019 про боротьбу з шахрайством і підrobкою безготівкових платіжних засобів [4], а також про заміну Рамкового Рішення 2001/413/ПВД Ради ЄС Конвенцією про кіберзлочинність, ратифікованою із застереженнями 7 вересня 2005 року [5]. Актуальність питання набуло і через ресстрацію в Верховній Раді України законопроектів № 6295 від 08.11.2021 та № 4365 від 12.11.2020, тематика яких взаємопов'язана.

Серед іншого, дискусії точаться щодо доцільності запровадження адміністративної відповідальності за порушення порядку зайняття діяльністю на платіжному ринку та наділення уповноважених посадових осіб Національного банку України повноваженнями складати протоколи про такі адміністративні правопорушення.

Зокрема мова йде про внесення змін до статті 166-5 КУпАП «Порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку».

Разом з тим, необхідно пам'ятати, що є загальновизнані правові системи. Так, О. Ф. Скакун виділяє наступні системи [6]:

- романо-германська (країни континентальної Європи: Франція, Іспанія, Португалія тощо);

- англо-американська (Великобританія, Північна Ірландія, США, Канада);

- змішана (виникла на стику двох класичних правових систем, романо-германської та англо-американської; Данія, Швеція, Аргентина та ін.);

- релігійно-традиційна (Індія, країни Арабського Сходу, Китай, країни Африки).

Правова система України тяжіє до східноєвропейської правової традиції і має ознаки сім'ї романо-германського права, і, отже, не належить до систем прецедентного права. Виходячи із зазначеного, норми про встановлення відповідальності, зокрема, адміністративної, мають бути побудовані таким чином, щоб доповнення КУпАП новим складом правопорушення (частиною статті або новою статтею) не тягнуло за собою доповнення його в подальшому цілою низкою нових складів, які, фактично, мають по суті ідентичні об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Отже, у разі внесення змін до означеної статті може мати наслідки у вигляді небезпечного прецеденту і КУпАП і надалі буде розширюватись за рахунок статей, які відрізнятимуться між собою лише окремими елементами складу правопорушення, наприклад, суб'єктом, без прив'язки до рівня суспільної шкідливості таких діянь. До того ж, необхідно усвідомлювати, що при опрацьованні питань доповнення КУпАП новими складами правопорушень, перш за все необхідно враховувати практику застосування вже існуючих, які мають той самий або суміжний об'єкт.

Крім того, піднімається питання стосовно необхідності посилення кримінальної відповідальності за незаконні дії з платіжними інструментами та іншими засобами доступу до банківських та/або платіжних рахунків, електронних гаманців. Так, висловлюються пропозиції передбачити кримінальну відповідальність за підробку електронних гаманців, і відповідно внести зміни до статті 200 КК України. Уважаємо за необхідне зазначити, що електронний гаманець є певним програмним забезпеченням. На нашу думку мова тут йде про несанкціонований доступ до інформації, що знаходиться у відповідному обліковому записі – електронному гаманці – та зберігається чи обробляється в автоматизованих системах. Такі дії в залежності від конкретних обставин провадження кваліфікуються за відповідними частинами ст. 361 КК «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж».

Список використаних джерел

1. Закон України «Про платіжні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
3. Кримінальний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.

4. Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/713 від 17.04.2019 про боротьбу з шахрайством і підркобою безготівкових платіжних засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/21755/>.

5. Конвенція про кіберзлочинність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://e-learning.iir.edu.ua/pluginfile.php/21755/>.

6. Правові системи, світовий досвід / Ю. О. Кравцов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minjust.gov.ua/m/str_2694.

УДК 343.9

Блага А. Б.,
д-р юрид. наук, доцент, завідувач кафедри цивільного
та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Законодавство України формулює дискримінацію як ситуацію, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними. Поняття дискримінації за ознакою статі визначає Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Формами дискримінації: пряма дискримінація; непряма дискримінація; підбурювання до дискримінації; пособництво у дискримінації; утиск [1].

Пряма дискримінація – ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли

таке поведження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Непряма дискримінація – ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Підбурювання до дискримінації – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками.

Пособництво у дискримінації – будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації.

Утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

До інших проявів дискримінації можна віднести: *відмову в розумному пристосуванні* (відмова внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і відповідних модифікацій і коректив, що не стають надмірним чи не виправданим тягарем, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю, вагітними жінками, особами, які доглядають дитину по досягненні нею певного віку, представниками певних релігійних громад, нарівні з іншими всієї прав людини й основоположних свобод), *віктимізацію* (осіб, які виступили або заявили про бажання виступити свідками на боці позивача при розгляді справ про дискримінацію у компетентному державному органі; осіб, які в законний спосіб протидіяли дискримінаційним рішенням, діям або бездіяльності з боку відповідача у справі про дискримінацію), *сегрегацію* (дії фізичної або юридичної особи, спрямовані на об'єктивно необґрунтоване відокремлення однієї людини від інших на підставі певних характеристик незалежно від того, чи призводить вона до менш прихильного ставлення або менш сприятливого становища, чи ні), *публікацію оголошень/реклами, що висувують певні дискримінаційні вимоги* (наприклад, стосовно бажаного віку, статі або інших ознак кандидатів на роботу, наймачів, споживачів інших послуг тощо, що чітко заборонено українським законодавством), *злочини на ґрунті нетерпимості* (будь-які злочини, зокрема проти життя, здоров'я або приватної власності, об'єкт яких був обраний через дійсний або уяв-

ний зв'язок потерпілого з групою, що характеризується спільними ознаками ідентичності, як-то раса, національне або етнічне походження, мова, колір шкіри, релігія, стать, вік, психічні або фізичні особливості, сексуальна орієнтація або будь-який інший аналогічний фактор) [2].

До ознак, які свідчать про наявність дискримінації, віднесені: 1) наявність порушення (обмеження у визнанні, реалізації або користуванні) прав і свобод; 2) наявність певної захищеної ознаки, на підставі якої відбувається розрізнення (наведений у цитованому вище положенні Закону перелік є невичерпним та ілюстративним); 3) відсутність правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, для досягнення якої проводиться розрізнення (тобто обґрунтованої з точки зору закону та/або нагальної суспільної потреби); 4) недотримання принципу пропорційності (належності та необхідності) між метою розрізнення та способами її досягнення (тобто, по-перше, відсутні будь-які інші засоби досягнення цієї мети, які б передбачали менший ступінь втручання в реалізацію права на рівне ставлення, по-друге, поставлена мета є достатньо важливою, щоб виправдати рівень втручання).

Державна політика України щодо запобігання та протидії дискримінації спрямована на: 1) недопущення дискримінації; 2) застосування позитивних дій; 3) створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації; 4) виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

Під *позитивними діями* розуміються спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України. Позитивні дії зосереджуються переважно на: подоланні перешкод, які унеможливають реалізацію дискримінованими групами своїх прав і свобод у різних сферах соціального життя; компенсації особам, які належать до дискримінованих груп, за системну дискримінацію в минулому та її наслідки; зміні наявних соціальних практик, які передбачають елементи соціального виключення та/чи дискримінації; досягненні паритетного представництва представників різних соціальних груп в усіх сферах економічного, політичного, громадського і культурного життя суспільства.

У лютому 2023 р. Кабінет Міністрів України зареєстрував у Верховній Раді проєкт закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків», який було розроблено з метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, які мають дітей, в частині пом'якшення відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень та незастосування до них адміністративного арешту. Зокрема, у тексті законопроекту пояснюється, що: 1) частиною 2 статті 32 КУпАП визначено, що адміністративний арешт не може застосовуватись, зокрема, до жінок, які мають дітей віком до 12-ти років; 2) пунктом 5 частини 1 статті 34 кодексу передбачено, що обставиною, яка пом'якшує відповідальність за адміністративне правопорушення, визнається вчинення правопорушення жінкою, яка має дитину віком до одного року. При цьому трапляються випадки, коли через різні життєві обставини дитину виховує та утримує самотній батько. Тому з урахуванням наведеного вище, названі положення статей 32 та 34 КУпАП є дискримінаційними по відношенню до самотнього батька, що має дітей віком до 12-ти років і віком до одного року відповідно, та потребують перегляду. У зв'язку з цим проектом акта пропонується: 1) частину 2 статті 32 КУпАП доповнити категорією «чоловіки, які самотійно виховують дитину до дванадцяти років», як таких, до якої не може застосовуватися адміністративний арешт; 2) внести зміну до частини 1 статті 34 КУпАП, спрямовану на пом'якшення відповідальності чоловіків за вчинення адміністративного правопорушення, доповнивши її словами «вчинення правопорушення чоловіком, який самотійно виховує дитину віком до одного року» [3].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

2. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. – К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. – URL : https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/15.iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf

3. Гапон Ю. Дискримінація чоловіків: Кабмін пропонує внести зміни до КУпАП. – URL : <https://www.yurfact.com.ua/fakty/dyskryminatsiia-cholovikiv-kabmin-proponuie-vnesty-zminy-do-kupap>

Достдар Р. М.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Бородіна С. В.,
студентка III курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ СПАДКОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Через збройну агресію РФ проти України значна кількість громадян України були обмежені в низці своїх прав та свобод у зв'язку з вимушеним переселенням, неможливістю оформлення своїх прав, в тому числі й в спадкуванні. На тимчасово окупованих територіях взагалі українське законодавство всупереч міжнародному гуманітарному праву було замінене на законодавство країни-агресора. Тому на сьогодні вельми актуально досліджувати проблемні питання реалізації спадкових прав громадян України в умовах збройної агресії.

Свого часу проблемні питання спадкування досліджували такі вітчизняні науковці як А. В. Гончарова, Г. В. Луцька, О. Є. Кухарев та інші, однак в умовах, що склалися, є потреба в додатковому опрацюванні окремих питань, що стосуються проблем реалізації спадкових прав громадян України.

Згідно цивільного законодавства під спадкуванням розуміється перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи (спадкодавця), яка померла, до іншої особи (спадкоємця) (ст. 1216 ЦК України).

Більшість зазначених авторів підтримують думку законодавця про те, що під спадкуванням слід розуміти саме набуття спадкоємцем та іншими особами майна та окремих особистих немайнових прав та обов'язків (спадщини) фізичної особи (спадкодавця) у разі його смерті. При цьому під спадком слід розуміти сукупність прав і обов'язків, активів і зобов'язань, майна, що є в розпорядженні померлого, його прав, вимог до інших осіб і боргів, які він не сплатив за життя, вимагаючи відшкодування за завдану йому шкоду тощо.

Кухарев О. Є. слушно зазначає, що «обов'язки спадкодавця включаються до складу спадщини в силу їх органічного зв'язку з його правами, що повною мірою узгоджується з конструкцією універсального спадкового правонаступництва, цілісність якої забезпечується

серед іншого тим, що спадщина переходить до спадкоємця як єдине ціле у незмінному вигляді в тому складі, обсязі та вартісному вираженні, які існували на час відкриття спадщини» [1, с. 7].

Можливо зазначити, що спадкування – це переважно перехід майнових (іноді немайнових) цивільних прав та обов'язків померлого (спадкодавця) до інших осіб. Зі смертю суб'єкта припиняються лише права та обов'язки суто особистого характеру (наприклад, соціальні права – право на пенсію, субсидію, іншу допомогу чи інші виплати тощо).

Спадкування в цивільних правовідносинах є особливим, оскільки воно, на перший погляд, суперечить конструкції загальних цивільних правовідносин – воно по суті безсуб'єктне, оскільки дієздатність спадкодавця припиняється зі смертю, тому його права та обов'язки переходять до спадкоємці в порядку правонаступництва.

Термін «спадкування» має два значення: суб'єктивне і об'єктивне. В об'єктивному розумінні спадкування розуміється як сукупність правових норм, які регулюють порядок переходу прав і обов'язків померлого до інших осіб. У суб'єктивному розумінні під правом спадкування розуміється право, яке особа зобов'язана успадкувати як спадкоємець, та обсяг її прав і обов'язків після прийняття спадщини.

Спадкові правовідносини існують у формі юридичного складу, а його необхідними елементами є такі юридичні факти: відкриття спадщини, час відкриття спадщини, місце відкриття спадщини. Г. В. Луцька звертає увагу на можливу проблему, яка сьогодні може мати місце – «необхідність підтвердження факту смерті спадкодавця – громадянина України, який проживав на тимчасово окупованій території, або підтвердження родинних зв'язків у спадковому процесі» [2, с. 53]. Сама проблема полягає в подачі потенційними спадкоємцями необхідних доказів смерті особи-спадкодавця. Без цих доказів нотаріус не має права вчиняти нотаріальні процесуальні дії у сфері спадкування, а якщо докази відсутні чи не відповідають вимогам українського законодавства – нотаріус має винести обґрунтовану постанову про відмову у вчиненні нотаріальних дій.

Спадкування починається зі смерті особи або оголошення її померлою (ч. 1 ст. 1220 ЦК України). Значення відкриття спадщини полягає в тому, що з відкриттям спадщини виникає спадкування. Не слід плутати відкриття спадщини (як подію) з порушенням спадкової справи (як дію), оскільки ці правові завіси мають різні наслідки. При оголошенні спадщини спадкоємці мають матеріальне право прийняти її або відмовитися від її прийняття, а нотаріальна процедура передба-

час виявлення та встановлення наявності прав спадкоємців та інших осіб.

Часом відкриття спадщини є день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавець оголошення померлим. Під датою смерті слід розуміти конкретну календарну дату (добу). Смерть людини не слід плутати з реєстрацією смерті фізичної особи. Юридично особа вважається померлою з моменту складення відповідного акту про смерть органами ДРАЦСу. Таким чином, свідоцтво про смерть (належної форми) або рішення суду про оголошення особи померлою (що набрало законної сили) є лише підставою для належної реєстрації смерті фізичної особи та дати смерті. Якщо фактична дата смерті особи невідома, наприклад, при оголошенні померлим, у свідоцтві про смерть необхідно вказати місяць або рік смерті. При цьому початком спадкування вважається останній день зазначеного місяця або року.

Якщо спадкодавець і особа, яка могла бути його спадкоємцем, померли протягом одного дня, то спадщина відкривається одночасно для кожної з цих осіб (ч. 3 ст. 1220 України). Ці випадки часто характеризуються смертю внаслідок надзвичайних обставин (воєнної агресії, руйнування будинків, дорожньо-транспортні пригоди та інше). Очевидно, що визначені особи не можуть спадкувати один за одним, навіть якщо один помре одного дня, а другий через кілька годин, але в той самий день (добу). Винятком з цього правила може бути ситуація, коли кілька осіб, які могли б спадкувати один після іншого, загинули під час спільної для них небезпеки (наприклад, руйнація будинку, де всі перебували в той час) і немає об'єктивної можливості встановити точний час смерті цих осіб, то вони вважаються такими, що загинули одночасно. Зазначена ситуація має бути довготривалою (декілька днів чи місяців) і безперервною. Дана презумпція міститься в ч. 4 ст. 1220 ЦК України. Але, очевидно, що цю презумпцію можна використовувати лише тоді, коли особу оголошено померлою в судовому порядку. У цьому випадку спадщина буде відкрита одночасно і окремо для кожного з цих осіб, незалежно від фактичного часу їх смерті, який встановити неможливо.

За загальним правилом під місцем відкриття спадщини слід розуміти населений пункт (і, звичайно ж, нотаріальний округ), де постійно (а не тимчасово) проживав спадкодавець (ч. 1 ст. 1221 ч. 1 ЦК України). А. В. Гончарова зазначає, що «місце проживання необхідно відрізнити від місця перебування фізичної особи, тобто, того місця, де вона не проживає, а тимчасово знаходиться» [3, с. 50]. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем спадкування є місце знаходження нерухомого майна або основної його частини, а якщо не-

рухомого майна немає – місце знаходження основної частини рухомого майна. (ч. 2. ст. 1221 ЦК України).

Існує декілька винятків із зазначеного вище загального правила, які визначені пунктом 2 розділу 1 Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, затверджених Рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 року:

- для громадян України, які постійно проживають за кордоном, місцем відкриття спадщини буде країна їх постійного проживання (винятком із цього правила є спадкування нерухомого майна);

- щодо неповнолітніх та підопічних місцем відкриття спадщини вважається місце проживання батьків (усиновлювачів), піклувальників (опікунів або органів піклування);

- після смерті військовослужбовців строкової служби та тих, хто навчався в навчальних закладах, відмінних від постійного місця проживання, спадкуванням за місцем проживання вважається місце, де вони постійно проживали до призову на військову службу або до вступу до відповідного навчального закладу;

- якщо особа перебувала в будинку-інтернаті для інвалідів, ветеранів, самотніх осіб та людей похилого віку, іншому закладі соціального призначення, місцем відкриття спадщини вважається місце знаходження відповідного закладу, якщо спадкодавець був зареєстрований за місцем проживання у даному закладі;

- щодо осіб, померлих в установах виконання покарань, визнається останнє місце проживання до арешту (взяття під варту);

- після смерті громадянина, який проживав на території монастиря, храму, іншого культового будинку, місцем відкриття спадщини вважається місце знаходження відповідного будинку, якщо спадкодавець був зареєстрований в ньому.

Спадкоємці несуть відповідальність за підтвердження останнього місця проживання спадкодавця. Такими доказами зазвичай є: реєстрація місця проживання, довідка про житло та підприємницьку діяльність, свідоцтво про смерть тощо. Це загальне правило у мирний час має важливе практичне значення, оскільки після смерті особи спадщина може бути оформлена лише в одному місці, тобто у спадковому реєстрі відповідно до реєстрації спадкової справи нотаріус видає «виписку про реєстрацію спадщини». У цьому місці приймаються заяви зацікавлених сторін, а спори розглядаються у місцевому

суді. Однак, збройна агресія і вимушена міграція населення України внесла певні корективи в це правило.

З початку повномасштабного вторгнення державною владою були прийняті деякі нормативні акти, які внесли істотні зміни в законодавчі правила на час дії воєнного стану, а саме це Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 року № 164 (з відповідними змінами та доповненнями), Наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року №1118/5 «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату», та зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5.

Так, підпункт 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України було доповнено абзацом такого змісту: «В умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини». Таким чином, на сьогодні загальне правило визначення місця відкриття спадщини призупинене. Змін також зазнали і правила ведення Спадкового реєстру – реєстрації спадкової справи, заповітів та інше. Розділ II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України було доповнено главою 9-1, де закріплювалися нові правила здійснення опису майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або зникла безвісти за особливих обставин, та встановлення над ним опіки.

Отже, можемо зазначити, що в умовах воєнного стану досить часто можуть виникати питання, які унеможливають або істотно ускладнюють для громадян України можливість реалізації їхніх прав і свобод, і особливо це помітно під час спадкування, коли визначені правила, які в мирний час допомагали в цій реалізації, на сьогодні роблять це занадто складним. Вчасна законодавча ініціатива на прикладі внесення змін до деяких законодавчих актів в галузі спадкового права, у зв'язку з об'єктивною необхідністю, дозволила вирішити цю проблему, особливо це простежується в питаннях реалізації спадкових прав.

Список використаних джерел

1. Кухарев О. Є. Особливості спадкування прав на майно, обтяжене іпотекою. *Проблеми законності*. 2022. Вип.156. С.6-16.
2. Луцька Г. В. Деякі особливості вчинення нотаріальних проваджень у сфері спадкування у разі, якщо спадщина знаходиться на тим-

часово окупованих територіях України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 6. С.51-55.

3. Гончарова А. В. Судовий порядок встановлення прав на спадкування та їх позбавлення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С.47-52.

УДК 347.9

Достдар Р. М.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного
та кримінального права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, Миколаїв, Україна
М'ялик В. С.,
студентка 3 курсу юридичного факультету,
ЧНУ імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА МЕДІАЦІЯ

У світовій та європейській практиці широкого застосування набула медіація як один із способів альтернативного вирішення конфліктів (спорів). Її ефективність неодноразово була підтверджена дослідженнями та практикою західних країн. В Україні тема медіації, зокрема, в цивільному судочинстві, лише починає впроваджуватись та розвиватись. Тому дана тема як ніколи є актуальною як ніколи та потребує не лише науково-правового дослідження, а й належного законодавчого врегулювання.

Дану тему досліджували чимало вітчизняних науковців-правників, зокрема, Т. Цувіна, В. Цимбалюк, М. Жушман, П. Пилипчук, В. Дудник, С. Дяченко, Ж. Мішина, І. Факас, А. Пахомова, В. Яковлев, Р. Халфина, Ю. Притика, О. Можайкіна, Г. Устінова-Бойченко, Т. Крисань, В. Гопанчук, Ю. Канарик, Н. Волкович та інші.

Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів в зарубіжних країнах вже давно є одним із дієвих механізмів позасудового вирішення спорів, але в Україні лише починає поступово впроваджуватись та розвиватись. Процедура медіації можна застосовувати практично при вирішенні будь-яких конфліктів, в тому числі, конфліктів цивільно-правового характеру. Тому медіація в цивільному судочинстві є одним із актуальних напрямків впровадження даного механізму в національне законодавство.

П. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» дає таке визначення поняттю медіації: «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна,

структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]. Варто зауважити, що запобігання чи врегулювання конфлікту між сторонами відбувається не тому, що медіатор безпосередньо вирішує спір або пропонує можливі варіанти його вирішення. Роль медіатора полягає в тому, що він як посередник допомагає сторонам порозумітися, почути та зрозуміти потреби одне одного в мирній та спокійній атмосфері, що й дозволяє сторонам дійти згоди, обрати найкраще для них рішення та вирішити, врешті-решт, конфлікт (спір). На медіатора покладається низка важливих функцій. Перш за все, він керує та управляє процесом ведення переговорів між сторонами, він виявляє інтереси, потреби, бажання сторін та й загалом аналізує конфлікт (спір). Медіатор розглядає варіанти вирішення спору, забезпечує зворотний зв'язок, перевіряє, наскільки вимоги сторін узгоджуються між собою і наскільки вони є реалістичними та можливими для виконання.

Про застосування процедури медіації при запобіганні виникнення або врегулюванні цивільного конфлікту чи спору йде мова в ч. 1 ст. 3 Закону України «Про медіацію» [1]. В свою чергу, в Цивільному процесуальному кодексі України мало приділено уваги можливості застосування медіаційної процедури. Зокрема, в ч. 7 ст. 49, яка стосується процесуальних прав та обов'язків сторін, згадується можливість сторін примиритися шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу; в ст. 197, яка передбачає, що суд на підготовчому засіданні з'ясовує, чи бажають сторони позасудово врегулювати спір шляхом медіації; в ст. 257 – як одна з підстав зупинення судом провадження у справі [2].

Процедура медіації може бути застосована до звернення до суду, замість звернення до суду, під час розгляду справи в суді та навіть на стадії виконання судового рішення, тобто, на будь-якій стадії вирішення конфлікту чи спору.

Т. Цувіна здійснює розподіл медіації на присудову (судову) та досудову. Присудова медіація – один із видів медіації, що проводиться після звернення особи до суду та інтегрована у цивільне судочинство, на відміну від досудової медіації, що проводиться без звернення до суду [3, с. 196-197].

В. Дудник та С. Дяченко при порівнянні медіації та врегулювання спору за участі судді дійшли до таких висновків: «Судова практика свідчить, що медіація ефективніша, ніж звернення до суду. Попри це, до судової форми захисту прав та інтересів звертаються все-таки частіше. Якщо порівнювати медіацію з врегулювання спору за участю судді, однією з вагомих відмінностей є основна мета процедур: перша

– забезпечення інтересів сторін, остання – визначення правових позицій сторін, досягнення консенсусу» [4, с. 32].

Проте, все ж таки, постає логічне питання, в чому ж проявляється ефективність застосування медіаційної процедури і навіщо вона судовій системі. Її значення важко переоцінити, оскільки медіація сприяє збільшенню та покращенню рівня правосвідомості населення, доступу до правосуддя, частки добровільно виконаних рішень, довіри до судової системи, якості відправлення правосуддя. А також дозволяє скоротити навантаження на суддів, строки розгляду справ, відсоток оскаржуваних рішень, судові витрати, негативне емоційне навантаження на сторони і суд та напругу в суспільстві [5].

Зважаючи на ефективність такого альтернативного способу вирішення конфліктів (спорів) як медіація, постала потреба в запровадженні його в національне законодавство. І попри те, що медіація поки не користується популярністю серед українців, потреба в належному закріпленні та врегулюванні процедури медіації, зокрема, в цивільному судочинстві, навпаки лише зростає.

Одним із значних кроків на шляху до її запровадження в Україні стало прийняття Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 року, який визначив правові засади медіації, процедуру її проведення та статус медіатора. Варто зауважити, що в Цивільному процесуальному кодексі не належним чином врегульовано медіаційну процедуру, що зумовлює внесення змін та доповнень й до даного кодифікованого акту.

На нашу думку Закон України «Про медіацію» та Цивільний процесуальний кодекс мають певні зауваження, а саме:

I. Зауваженнями до Закону України «Про медіацію» є:

– відсутність можливості здійснення медіації кількома медіаторами;

– відсутність граничного строку проведення медіації;

– розмиті та загальні вимоги до медіатора.

II. В Цивільному процесуальному кодексі України необхідним було б передбачити проведення медіації в цивільному судочинстві шляхом створення окремої глави чи статей про врегулювання конфлікту (спору) за допомогою медіації, оскільки постає потреба в конкретизації положень Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей цивільного процесу. Зокрема, в кодексі можна вказати процесуальний статус медіатора, а саме, його права та обов'язки, вимоги до нього, в тому числі, щодо кваліфікації та спеціальної підготовки. А також, як зазначають Н. Васирина та В. Семенюк, – основні поняття медіації, процесуальний порядок здійснення, договір як результат

процедури та відповідальність за втручання державних органів, юридичних та фізичних осіб у діяльність медіатора при підготовці і проведенні медіації [6, с. 84].

Підсумовуючи, варто зазначити, що все більшої популярності набирають альтернативні способи вирішення конфліктів (спорів), зокрема, медіація. Її ефективність в зарубіжних країнах неодноразово була підтверджена дослідженнями та практикою. І хоча в Україні процедура медіації лише починає поступово впроваджуватись та розвиватись, медіація в цивільному судочинстві є одним із актуальних напрямків запровадження даного механізму в національне законодавство. Наразі законодавством України медіаційна процедура є недостатньо врегульованою, а тому постає необхідність в зміні та доповненні положень Закону України «Про медіацію» та Цивільного процесуального кодексу України з врахуванням пропозицій науковців, правників та потреб сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 12.05.2023)

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.05.2023)

3. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Збірник наукових праць. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*. 2017. С.195-200.

4. Дудник В. М., Дяченко С. В. Медіація в цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. №2. С. 31-35.

5. Медіація та судова система. *Національна асоціація медіаторів України*: веб-сайт. URL: http://namu.com.ua/ua/downloads/promomaterials/DODATOK_6_BROSHURA_MEDIATCHIA_TA_SUD.pdf (дата звернення: 13.05.2023)

6. Василина Н., Семенюк В. Перспективи запровадження правового регулювання медіації як альтернативної форми вирішення цивільно-правових спорів в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 79-85.

7. Медіація у цивільному судочинстві / М. Жушман та ін. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 128-130.

8. Факас І. Правовий статус медіатора та здійснення медіації в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 107-111.

9. Пахомова А. Перспективи медіації в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 173-175.

10. Канарик Ю., Волкович Н. Медіація як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів. *Молодий вчений*. 2015. № 11. С. 138-141.

УДК. 349.227

Валецька О. В.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА ПРОГУЛ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Законність або незаконність звільнень працівників, судові рішення щодо поновлення на роботу, виплата середнього заробітку за час вимушеного прогулу – актуальні проблеми трудового права протягом не тільки останніх років. Особливий резонанс викликають дисциплінарні звільнення, що набуває окремого значення у воєнний час. Справа, яку буду аналізувати, відбулася у мирний час, однак Верховний Суд України виніс постанову 06 лютого 2023 року. Позиція суду є показовою у справах подібного роду, тому важливо визначити особливості підходу Суду до справ щодо звільнення за прогул.

Відповідно п. 4 ч.1 ст. 40 КЗпП, працівник може бути звільнений за ініціативою роботодавця за прогул (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин []. Гарантією захисту прав працівника є попередня згода виборного органу (профспілкового представника), первинної профспілкової організації, членом якої є працівник, крім випадків, коли розірвання трудового договору із зазначених підстав здійснюється з прокурором, поліцейським і працівником Національної поліції, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань України, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України чи органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового та митного законодавства [1]. Прогул вважається грубшим порушенням трудової дисципліни, і тому для звільнення достатньо один раз здійснити прогул.

Відповідно до п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду, суди при розгляді позовів про поновлення на роботі осіб, звільнених за п. 4 ст. 40, повинні виходити з того, що передбаченим цією нормою прогулом є відсутність працівника на роботі як протягом усього робочого дня, так і більше трьох годин безперервно або сумарно протягом робочого дня без поважних причин [2].

Постановою ВСУ від 06.02.2023 р. справа № 522/17702/21 було: Касаційну скаргу Одеського національного медичного університету залишити без задоволення. Постанову Одеського апеляційного суду від 30 серпня 2022 року залишити без змін. Короткий зміст позовних вимог. У березні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Одеського національного медичного університету (далі – ОНМедУ, університет), ОСОБА_2 про скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та визнання незаконними дій посадової особи. В обґрунтування позовних вимог зазначав, що він працював на посаді завідувача кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ОНМедУ (далі – завідувач кафедри), вже звертався до суду з різними позовами до університету за захистом своїх порушених прав [3].

20 серпня 2021 року ОСОБА_2 – начальник відділу кадрів та військово-мобілізаційної роботи університету (далі – начальник відділу кадрів), у канцелярії зареєструвала доповідну записку, у якій зазначила про його відсутність на робочому місці 05 серпня 2021 року, про що складено відповідний акт. Проте, інформація, викладена у доповідній записці не відповідає дійсності. При цьому з ним не зв'язувалися, не намагалися з'ясувати його місцезнаходження 05 серпня 2021 року. Вказане було спростовано завідувачем відділення анестезіології (далі – завідувач відділення) ОСОБА_3 у відповідній службовій записці від 25 серпня 2021 року. Позивач зазначав, що 27 серпня 2021 року у нього погіршилося самопочуття, у зв'язку з чим він звернувся до сімейного лікаря, від оформлення листка непрацездатності відмовився. 30 серпня 2021 року він повідомив керівництво університету та профспілкової організації про свою тимчасову непрацездатність. 02 вересня 2021 року він отримав наказ ректора ОНМедУ від 28 серпня 2021 року № 442-л «Про звільнення ОСОБА_1», який був направлений йому 01 вересня 2021 року, за яким його звільнено з роботи на підставі порушення трудової дисципліни – прогулу без поважних причин 05 серпня 2021 року (пункт 4 частини першої статті 40 КЗпП України). Профспілкова організація не надавала згоди на його звільнення. З урахуванням наведеного, ОСОБА_1 просив суд: визнати незаконним та скасувати

наказ ректора ОНМедУ від 28 серпня 2021 року № 442-л «Про звільнення ОСОБА_1»; поновити його на посаді завідуючого кафедри; допустити негайне виконання рішення у частині поновлення його на роботі; стягнути з ОНМедУ на його користь середній заробіток за час вимушеного прогулу з дня звільнення по день поновлення його на роботі; визнати незаконними дії начальника відділу кадрів щодо фальсифікації оскаржуваного ним наказу [3].

Верховний Суд погодився з позицією суду апеляційної інстанції, який надав належну правову оцінку поданим сторонам доказам у їх сукупності й правильно встановив фактичні обставини справи, вірно зазначивши про відсутність у матеріалах справи доказів, які можуть спростувати факт перебування позивача 05 серпня 2021 року у Багато-профільному медичному центрі ОНМедУ, який є лікувально-навчальним науковим структурним підрозділом університету, де він займався вирішенням питань, які пов'язані з навчальним процесом. Верховний Суд виходить із того, що прогул – це відсутність працівника на роботі без поважних причин більше трьох годин (безперервно чи загалом) [3].

Разом із цим, у постанові Верховного Суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 947/6744/21 (провадження № 61-8268св22) зазначено, що робоче місце працівника – це певна зона, де працівник знаходиться і працює із застосуванням у процесі роботи різних технічних та/або інших засобів. Основою визначення робочого місця є функціональний розподіл праці у взаємозв'язку із засобами праці, що дозволяє розглядати робоче місце як місце докладання робочої сили працівників [3].

Трудова діяльність працівника може здійснюватися (а відповідно його робоче місце може знаходитись) безпосередньо на підприємстві (фіксоване робоче місце) або в межах іншого територіального простору, який використовує працівник для виконання трудових обов'язків. Судом враховано положення посадової інструкції позивача, а також те, що кафедра університету, завідувачем якої він був, має декілька клінічних баз, розташованих за різними адресами. Тобто, апеляційний суд установив, що у працівника фактично відсутнє визначене нормативне робоче місце й виконання ним своїх посадових обов'язків передбачає перебування на території усіх структурних підрозділів університету, а не лише на кафедрі, де знаходиться його кабінет [3].

Отже, для звільнення працівника за прогул роботодавця чітко повинен розмежувати поняття «робоче місце», «місто роботи», «виконання роботи», оскільки прогулом саме є відсутність на місті роботи та/або в іншому місті, необхідному для виконання роботи.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 06.05.2023).
2. Про практику розгляду судами трудових спорів. Постанова Пленуму Верховного Суду від 06.11.1992 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92#Text> (дата звернення: 06.05.2023).
3. Постанова Верховного Суду України від 06.02.2023 р. по справі № 522/17702/21. URL: <https://cutt.ly/E3139Hw> (дата звернення: 06.05.2023).

УДК 342.3

Озерський І. В.,
д-р юрид. наук, професор, академік НАНВО України,
радник юстиції, член Науково-дослідної секції Наукової
ради МВС України,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНІ ВИСНОВКИ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ НАУКОВОЇ РАДИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТ- РІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ З ПРАКТИЧНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В межах визначених завдань Науково-дослідної секції Наукової ради Міністерства внутрішніх справ України на перше півріччя 2023 року, а якщо конкретно, то «наукового забезпечення реалізації державної політики у сфері науково-дослідної діяльності у сфері охорони суспільних відносин, пов'язаних із захистом та охороною прав і свобод людини, забезпеченням публічної безпеки і порядку, протидії злочинності тощо», варто актуалізувати потребу взаємодії членів Науково-дослідної секції з практичними підрозділами національної поліції у частині донесення до поліцейських, їх керівництва на місцях важливості безпосереднього використання наукових напрацювань у сфері права, зокрема й поліцейстики.

Між іншим, це стосується питань роз'яснення та тлумачення окремих норм, що найчастіше застосовуються у слідчій, оперативній, превентивній роботі поліції. В практичній діяльності поліцейських почасти виникають проблеми розуміння значення принципу верховенства

права з наукових позицій в слідчій, оперативній, превентивній роботі, а також наукового опосередкування дискреційних повноважень при прийнятті процесуальних рішень, залучення чи використання спеціальних наукових знань (психологічних, технічних, економічних тощо) у слідчій, оперативній та превентивній роботі поліції. І це очевидно виходячи з того, що поліцейський, як суб'єкт правозастосування при виявленні прогалин у праві ґрунтується, окрім формально-юридичного та матеріального розуміння права, ще й з позицій власної правосвідомості.

Як пише, В. Котюк, «правосвідомість особистості – це така форма відображення правових явищ, яка охоплює психічні, інтелектуальні, емоційні і вольові процеси та стани: знання чинного права і законодавства, правові вміння і навички, правове мислення, правові емоції і почуття, правові орієнтації, позиції, мотиви, правові переконання та установки, які синтезуються в прийнятих рішеннях і які направлені на пізнання, спілкування і взаємодію в процесі правової діяльності й поведінки у сфері правовідносин» [1, с. 35]. Для прикладу, застосування аналогії права у правозастосовчому рішенні є складним творчим процесом для її суб'єкта [2, с. 111]. У цьому разі, науковий висновок не може зводитися лише до доктринального тлумачення законодавства стосовно конкретних випадків, оскільки він стає нічим іншим, як науково-практичним коментарем до певної норми. Відтак, науковий висновок, на думку П. Андрушко, має містити аналіз конкретних обставин та їх правову оцінку на основі доктринального (наукового) тлумачення відповідної (певної) норми [3, с. 133].

Вважаємо, що основними завданнями членів секції Наукової ради МВС України у частині взаємодії з практичними підрозділами Національної поліції, окрім іншого мають стати:

1) здійснення науково-експертної діяльності у галузі права щодо застосування поліцейськими аналогії закону, аналогії права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування та наявною науковою доктриною;

2) застосування знань фахівця у галузі прав у питаннях, що стосуються «використання аналогії закону» в конкретних складних правових ситуаціях поліцейської діяльності;

3) доктринальне, академічне чи наукове тлумачення судового рішення, особливо у справах з неоднозначним суперечливим законодавчим регулюванням, що перебувають у провадженні слідчого підрозділу національної поліції;

4) науково-методичне забезпечення слідчої, оперативної, превентивної діяльності поліції, у тому числі наукова розробка криміналістичних методик, методичних рекомендацій, довідкових посібників;

5) розробка у встановленому порядку наукових пропозицій щодо вдосконалення законодавства та нормативно-правової бази національної поліції, її окремих підрозділів;

6) взаємодія з вітчизняними та іноземними науковими, освітніми установами і організаціями з метою обміну досвідом з питань, що належать до наукового опосередкування діяльності поліції;

7) організація, проведення та участь в конференціях, тренінгах, форумах, майстер-класах, вебінарах та інших заходах з наукової оптимізації діяльності національної поліції з можливістю офіційного відрядження члена Наукової ради МВС України як тренера чи лектора;

8) можливість отримувати від установ та підрозділів системи МВС України на добровільних засадах інформацію, необхідну для проведення наукової експертизи, а також, за згодою замовника, іншу документацію, необхідну для проведення науково-правового опрацювання запитів;

9) одержувати від окремих підрозділів національної поліції запити на проведення науково-правового опрацювання проблемних питань у слідчій, оперативній та превентивній діяльності;

10) залучати до науково-правового опрацювання проблемних питань у слідчій, оперативній та превентивній діяльності з наданням відповідного висновку інших вчених у галузі права на громадських засадах (за їх згодою) за умови отримання відповідної рекомендації від члена Наукової Ради МВС України;

11) взірцева академічна доброчесність та дотримання принципів наукової етики, конфлікту інтересів при проведенні оцінок і ухваленні науково-консультативних висновків.

Взаємовідносини поліцейських, зокрема, їх керівників як замовників науково-консультативних висновків з членами відповідної секції Наукової ради МВС України повинні базуватися на їх партнерстві, яке передбачає консолідацію зусиль у пошуку ефективних механізмів науково-правового опрацювання проблем поліцейстики у цілому. Також, вважаємо за необхідність, передбачити у відповідному документі Наукової ради Міністерства внутрішніх справ України алгоритм взаємодії членів секції з практичними підрозділами національної поліції та іншими науковцями закладів освіти системи МВС з метою надання профільних науково-консультативних висновків з окремих спірних питань правозастосування. Адже почасти доводиться для розв'язання того чи іншого питання відповідати на вузькоспеціалізовані правові

питання, фахівців з яких обмаль, і останні можуть не входити до складу НК МВС України. Більше того, до Наукової ради включено лише невелике коло науковців-правників, натомість університетська і академічна юридичні спільноти є значно чисельнішими. Отож, можна констатувати, що застосування висновку фахівця у галузі права є чинником більш якісного вирішення справи по суті, повноцінного втілення верховенства права, більш професійного та обґрунтованого застосування положень поліцейського права, застосування національної судової практики та ЄСПЛ, а також правової доктрини, ідеології, поглядів [4, с. 153].

Отож, нами пропонується:

- Передбачити в *Положенні про Науково-дослідну секцію Наукової ради* таку форму взаємодії членів секції як виїзний майстер-клас, тренінг чи виступ-роз'яснення (тлумачення) перед практичними підрозділами національної поліції наукового опосередкування окремих напрямів (*слідча, оперативна, превентивна*) роботи поліції, особливо під час прийняття процесуальних рішень. Зокрема, це роз'яснення принципу Верховенства права та приклади його застосування у поліцейській діяльності, дискреційних повноважень поліції, використання спеціальних наукових знань та можливостей і засоби їх тлумачення під час прийняття рішень тощо.

- Передбачити у відповідному документі таку форму наукового опосередкування Науково-дослідної секції Наукової ради Міністерства внутрішніх справ України в практичній діяльності національної поліції як надання членами секції чи за їх рекомендаціями іншими науковцями закладів освіти системи МВС науково-консультативних висновків (*внутрішнього характеру без долучення останніх до матеріалів відповідних справ*) з окремих спірних питань у застосуванні відповідних норм права саме поліцейськими (див. Проект бланку Науково-консультативного висновку).

Науково-консультативний висновок

Підготовлений членом секції Наукової ради МВС України, доктором юридичних наук, професором ПБ на запит замовника (посада, ПБ) щодо

При проведенні науково-правового опрацювання запиту _____ досліджувалися та використовувалися такі нормативно-правові акти:

Документи, інші матеріали, надані замовником для дослідження:

З аналізу нормативно-правових актів, наукових дотрин, правових позицій національних та міжнародних судових інстанцій, а також наданих замовником наведених вище документів можна констатувати, що _____

Результати і висновки: _____

Список використаних джерел

1. Котюк В. А. Поняття, структура та функції правових почуттів юриста. Вісник Київського університету. *Суспільно-політичні науки*. 1991. № 3. С. 31-36.
2. Шмаленя С. В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя. 2008. 216 с.
3. Андрушко П. П. Науковий висновок фахівця у кримінальному провадженні: юридична природа і правове значення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 125-134.
4. Корж Т. І. Науково-консультативна рада при Конституційному Суді України як суб'єкт наукового забезпечення його діяльності. *Інформація і право*. № 4 (43)/2022. С. 150-155.

Ткаля О. В.,

канд. юрид. наук, доцент,
т. в. о. завідувача кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ ВІКТИМНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінологічне значення вивчення віктимності неповнолітніх полягає в тому, що розподіл жертв за певними ознаками тісно пов'язаний з вирішенням практичних завдань боротьби зі злочинністю, оскільки полегшує діяльність правоохоронних органів щодо виявлення потенційних жертв і проведення з ними індивідуальної профілактичної роботи. Досвід організації віктимологічної профілактики злочинності в країнах Західної Європи та США показує, що така профілактика має носити системний характер, передбачає постійне співробітництво різного роду суб'єктів профілактики, а в основі попереджувальної діяльності лежить дослідження причин віктимізації неповнолітніх осіб.

Проблему віктимності неповнолітніх вивчали безліч вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, А. О. Джу́жа, В. Н. Дрьомін, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, Н. В. Кулакова, Л. В. Левицька, О. О. Луцак, О. Є. Мойсеєва, В. І. Полубінський, В. О. Туляков та ін. Але в сучасній кримінологічній науці бракує спеціальних порівняльних досліджень, присвячених питанням міжнародного досвіду із запобігання віктимності неповнолітніх.

При визначенні віктимності неповнолітнього повинно йтися про таку здатність особи ставати жертвою кримінального правопорушення, яка безпосередньо пов'язана з будь-якими специфічними особливостями особи й поведінкою самого потерпілого або специфічними взаєминами зі злочинцем, які виникли на цій основі. Тобто, повинно йтися не просто про підвищену здатність ставати жертвою кримінального правопорушення, а лише про таку, яка безпосередньо пов'язана з деякими особливостями особи й поведінки самого потерпілого або з його специфічними стосунками зі злочинцем. Безумовно, імовірність стати жертвою злочину підвищується або знижується не тільки за наявності або відсутності певних особистих якостей особи і її поведінки, але й від часу, місця й стану, у якому вона перебуває.

Завдання віктимологічного запобігання (профілактики) злочинів, які вчиняються проти неповнолітніх, можуть бути реалізовані лише за умови забезпечення належного правового захисту дітей державою.

Профілактика віктимності неповнолітніх складається з комплексу державних та громадських заходів, що орієнтовані на запобігання злочинам шляхом пониження серед населення та окремих громадян ризиків стати жертвами злочинних посягань. Для визначення функцій, цілей і завдань системи віктимологічної профілактики, необхідно виділити її загально-соціальний, спеціальний та індивідуальний рівень. Віктимологічна профілактика складається з пов'язаних між собою завдань. Перше з них – вплив на динаміку, структуру, причини злочинності у цілому – це так звані заходи соціальної віктимологічної профілактики. Друге – запобігання різним формам і видам віктимної поведінки, запобігання злочинів в окремих соціальних групах. Третє – запобігання віктимізації окремих осіб [1, с. 132].

Виходячи із специфіки потерпілих неповнолітнього віку, слід сказати, що у профілактичній роботі з даною групою велике значення мають насамперед заходи не правового характеру, а педагогічні, психологічні, медичні. Вивчення та дослідження віктимних рис неповнолітніх, проведення психокорекційної роботи з дітьми, спрямованої на усунення таких властивостей, є важливою ланкою профілактики злочинних посягань на них.

Важливу роль у підвищенні віктимологічної грамотності неповнолітніх відіграють правоохоронні органи, передусім працівники ювенальної поліції. Для реалізації цього завдання потрібно налагодити активну агітаційно-роз'яснювальну роботу. Основними питаннями, що визначають її зміст, є:

- виявлення стандартних віктимогенних ситуацій;
- розроблення пропозицій, як їх уникнути;
- вироблення лінії поведінки підлітка, коли він потрапив у віктимогенну ситуацію [2, с. 98].

Дуже важливими у профілактиці віктимності неповнолітніх, на думку О. М. Литвинова, є заходи психологічного впливу, які передбачають:

1) формування довіри до правоохоронних органів. Дуже часто діти, які стали об'єктом злочинного посягання, не звертаються по допомогу до батьків, родичів, а ті, в свою чергу, у відповідні правоохоронні структури, що викликано всілякими причинами: страхом помсти з боку тих, хто спричинив шкоду, невір'ям в ефективну діяльність правоохоронних органів по розкриттю злочинів і забезпеченню безпеки потерпілих, психологічним відчуженням та ін. Формування у свідомо-

сті людей з дитинства правильного сприйняття функцій, виконуваних правоохоронними органами, дозволило б виявити значну кількість злочинів, що залишилися латентними, а отже, і потерпілих, що потребують різного роду допомоги;

2) слід звернути увагу на виховання профілактичної активності особи. Тут істотною антивіктимогенною роллю може відіграти роз'яснення неповнолітнім сутності необхідної оборони та її значення при попередженні злочинних посягань відносно як безпосередньо потерпілого, так і третіх осіб;

3) важливими є інформування про негативні наслідки порушення кримінально-правових заборон, а також про способи зниження віктимності, демонстрація позитивних результатів боротьби зі злочинністю (показ відповідних сюжетів по телебаченню, звітування керівників у ЗМІ) [3, с. 34].

На формування особи неповнолітнього суттєвий вплив має сім'я, шкільне виховання та найближче оточення. Але останнім часом великого значення набуває інформаційний простір. Не можна не торкнутися такого важливого й актуального питання, як вплив ЗМІ та інтернету на формування протиправної та віктимної поведінки неповнолітніх, оскільки, це дозволяє одержувати інформацію максимально швидко.

Загалом створення ефективної та надійної системи віктимологічно-го запобігання злочинності неповнолітніх допоможе розв'язати багато суспільних проблем, насамперед знизити рівень рецидиву та злочинності в цілому. Необхідною є систематизація заходів щодо захисту неповнолітніх від злочинних посягань, створення правових основ для здійснення віктимологічної профілактики. Вплив на неповнолітню особу повинен здійснюватися з огляду на її загальновікові властивості, які у низці випадків визначають нерівнозначну поведінку за тих чи інших обставин. Особливості віктимологічної профілактики серед неповнолітніх впливають зі специфіки самого об'єкта. Основними суб'єктами віктимологічної профілактики для них є такі інститути соціалізації, як сім'я і школа.

Важлива роль у віктимологічній профілактиці належить правовому вихованню. Воно дозволяє активно впливати на формування правових поглядів та установок особи, що допомагає неповнолітньому правильно оцінювати як свої дії, так і дії інших осіб, уможливорює вибір адекватної поведінки в конкретних життєвих ситуаціях, у тому числі тоді, коли в підлітка виникає реальна загроза стати безпосереднім об'єктом злочинного посягання. Правове виховання має здійснюватися з урахуванням типових особливостей поведінки в підлітковому середовищі, що можуть стати за певних ситуацій причиною вчинення злочинних

посягань. Насамперед, необхідно акцентувати увагу на найбільш розповсюджені життєві ситуації, що виникають у сфері міжособистісного спілкування в середовищі однолітків; особливостях неформальних відносин з дорослими; вибору варіанта поведінки при антисуспільних проявах з боку інших осіб.

Відповідно до цього усю систему таких заходів підрозділяють на такі взаємозалежні підсистеми: загально-соціальні і спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання (у межах загально-соціальних і спеціально-кримінологічних заходів).

Загальна віктимологічна профілактика складається з виявлення причин кримінальних правопорушень та умов, що сприяють їх вчиненню, якщо вони пов'язані з особою і поведінкою потерпілих; усунення цих причин та умов; зниження рівня поширеності особистої віктимності шляхом проведення для певних категорій неповнолітніх спеціальних загально-профілактичних заходів віктимологічного характеру.

Спеціально-кримінологічне попередження охоплює заходи, безпосередньо спрямовані на усунення причин та умов, з якими пов'язано вчинення різних кримінальних правопорушень, у тому числі й нейтралізацію й усунення особистої віктимності. До основних напрямів її реалізації належать зниження потенційної особистої віктимності конкретних громадян шляхом проведення з ними профілактичних заходів індивідуального характеру; попередження повторної віктимізації шляхом проведення індивідуальної профілактичної роботи з віктимними потерпілими, у тому числі вжиття заходів з виявлення і усунення в їх поведінці таких особливостей, які в подальшому можуть сприяти розвиткові нових кримінальних ситуацій [4, с. 79].

Індивідуальна віктимологічна профілактика повинна бути спрямована не тільки на потенційні жертви, але й на їх близьке оточення, соціальні зв'язки, на мікросередовище. Заходи індивідуальної віктимологічної профілактики характеризуються тим, що при її здійсненні реалізується «не просто вплив активного суб'єкта на пасивний об'єкт, а специфічна форма міжособистісного зв'язку, при якому одна сторона прагне трансформувати, змінити поведінку іншої». Заходи індивідуального впливу поділяються на два види: заходи переконання та заходи допомоги [4, с. 80].

До заходів віктимологічної профілактики належить і вилучення дітей із сімей, у яких вони зазнають побоїв, стосовно них здійснюється негативний вплив дорослих. Втручання в долю підлітка може бути порушено з кардинальними змінами умов його життя. Зокрема, у певних випадках може бути порушено питання про позбавлення батьків-

ських прав. Якщо залишити неповнолітнього в сім'ї неможливо, він може бути влаштований в інтернат або переданий родичам. Складним є індивідуальний вплив на неповнолітніх, негативні якості яких унеможливають добровільні зв'язки із сексуальними злочинцями. Проте позитивний вплив на таких неповнолітніх, що здійснюється залежно від конкретних обставин працівниками поліції чи школи, зазвичай має бажаний результат, регулює їх поведінку в потрібному напрямі [5, с. 108].

Дослідження сучасного стану запобігання віктимності неповнолітніх в зарубіжних країнах дає підстави для здійснення таких висновків: 1) основою запобігання злочинності є розвиток системи кримінального правосуддя та запровадження загальносоціальної запобіжної діяльності; 2) останнім часом урядами та місцевими органами влади цих країн приділяється більша увага розширенню суб'єктів запобігання віктимності за рахунок громадських організацій та окремих громадян; 3) найбільш поширеною формою громадського впливу є розробка й виконання програм профілактики віктимності із широким залученням громадських організацій, добровольців та волонтерів; 4) розробка програм профілактики та оцінка їх результативності проводиться за підтримки національних й міжнародних наукових та учбових установ.

Отже, профілактика віктимності неповнолітніх складається з комплексу державних та громадських заходів, що орієнтовані на запобігання злочинам шляхом знизити у населення та окремих громадян ризик стати жертвами злочинних посягань. Для визначення функцій, цілей і завдань системи віктимологічної профілактики, необхідно виділити її загальносоціальний, спеціальний та індивідуальний рівень. Виходячи із специфіки потерпілих неповнолітнього віку, слід сказати, що у профілактичній роботі з даною групою велике значення мають насамперед заходи не правового характеру, а педагогічні, психологічні, медичні. Вивчення та дослідження віктимних рис неповнолітніх, проведення психокорекційної роботи з дітьми, спрямованої на усунення таких властивостей, є важливою ланкою профілактики злочинних посягань на них.

Віктимологічна профілактика серед неповнолітніх повинна здійснюватися за такими напрямками: пропаганда правових знань через ознайомлення читацької та глядацької аудиторії з основними правами та обов'язками громадян, роз'яснення кримінально-правових; привертання уваги до питань, пов'язаних із винністю самого потерпілого, тобто, такої поведінки жертви, коли вона створює умови, що сприяють учиненню злочину; виступи, через засоби масової інформації, спеціалістів – юристів, психологів, педагогів з практичними рекомендаціями,

як уберегти себе від злочинних посягань; оперативне інформування населення про кримінальну ситуацію у регіоні, з метою упередження можливих злочинних посягань; висвітлення в засобах масової інформації антигромадської діяльності неформальних підліткових угруповань та пропаганда альтернативних їм організацій; роз'яснення батькам, що їх поведінка є взірцем для дитини, і найкраща профілактика – це їх особистий приклад правильного поводження. Всю систему таких заходів підрозділяють такі взаємозалежні підсистеми: загальносоціальні і спеціально-кримінологічні, а також індивідуальні запобігання (у межах загально-соціальних і спеціально-кримінологічних заходів).

Список використаних джерел

1. Зелінський А. Ф. Кримінологія: учб. посібник. – Х. : Рубикон, 2000. – 274 с.
2. Закалюк А. Курс сучасної української кримінології: у 3 кн.. Кн. 3 : Практична кримінологія. – К. : Ін Юре, 2007. – 320с.
3. Литвинов О. М. Віктимізація в структурі механізму протидії злочинності. *Право і безпека*. 2010. № 4. С. 34-38
4. Кримінологія і профілактика злочинів : Курс лекцій (Особлива частина) / Александров Ю. А., Гаврилишин А. П., Гринчак В. М., Джужа О. М., Лихолоб В. Г. К., 2000. 201 с.
5. Піщенко Г. Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю. *Право України*. 2006. № 5. С.107-110.

УДК 343.1+343.98]:623.442.6

Коновалов В. В.,

старший викладач кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв,

ДО ПИТАННЯ ПРО КВАЛІФІКАЦІЮ ДІЯНЬ З ВИГОТОВЛЕННЯ САМОРОБНИХ СТРІЛЯЮЧИХ ПРИСТРОЇВ

Необхідною умовою забезпечення прав і свобод громадян, безпечних умов життя, збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей суспільства є надійна охорона громадської безпеки. Суспільна небезпечність злочинів проти громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують безпечні умови життєдіяльності – безпеку життя, здоров'я невизначеного кола осіб та безпеку інших цінностей

суспільства, створюють небезпеку настання тяжких наслідків, а нерідко їх і заподіюють.

Як свідчить статистика правоохоронних органів, більшість злочинів проти громадської безпеки вчиняється з використанням вогнепальної зброї, що значно підвищує їх суспільну небезпечність.

Одним із злочинів, передбачених в розділі IX (Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки) Кримінального кодексу України (далі КК) є «Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв» (стаття 263-1).

Метою даної роботи є аналіз окремих кримінально-правових ознак складу злочину, передбаченого частиною 1 статті 263-1 КК, криміналістичної характеристики предмету цього злочину та їх значення при кваліфікації діянь осіб, що незаконно виготовляли саморобні стріляючі пристрої («самопали»).

Об'єктивна сторона одного із складів злочину вказаної кримінально-правової норми (ч.1 ст.263-1 КК) полягає у незаконному виготовленні вогнепальної зброї. Незаконність виготовлення зброї означає відсутність у того хто її виготовляє відповідного на це дозволу державних органів, який надається у визначеному законодавством порядку. Виготовлення вогнепальної зброї передбачає створення пристрою (предмета), який за своїми конструктивними властивостями та певними ознаками відповідає встановленим криміналістичним вимогам вогнепальної зброї. До таких відносяться: наявність в пристрої ствола; надання руху снаряду в стволі за допомогою енергії газів, що утворюються при згорянні пороху; безпечна для стріляючого конструкція пристрою; можливість проведення пристроєм більше одного пострілу. Злочин вважається закінченим з моменту виготовлення пристрою (предмета), що відповідає критеріям віднесення його до вогнепальної зброї, вказаним вище.

Для вирішення питання про належність саморобно виготовлених пристроїв (предметів) до вогнепальної зброї необхідні спеціальні знання в галузі судової балістики і проведення судово-балістичних експертиз. В сучасній практиці судово-балістичних експертиз «самопали» – гладкоствольні, дульнозарядні шомпольні пістолети з гнотовим запаленням саморобного виготовлення –, як об'єкти дослідження зустрічаються доволі часто. Головною метою проведення такої експертизи є вирішення питання про наявність або відсутність у досліджуваного об'єкта (пристрою, предмета) сукупності конструктивних ознак, характерних для певного типу, виду, моделі чи зразка вогнепальної

зброї. Методики криміналістичних досліджень таких саморобно виготовлених стріляючих пристроїв («самопалів») передбачає проведення експериментів по встановленню їх балістичних характеристик, зокрема, придатність для ураження цілей і можливості проведення із них неодноразових пострілів без руйнування «самопалу».

В практиці роботи експертів сектору досліджень зброї відділу криміналістичних досліджень Миколаївського НДЕКЦ МВС неодноразово проводились дослідження гладкоствольних, дульнозарядних шомпольних пістолетів з гнотовим запаленням саморобного виготовлення («самопалів»). Під час проведення експериментальної стрільби (у певному відсотку чи кожному, наприклад, третьому пристрої) відбулось його руйнування, що унеможливило проведення наступних пострілів. Такі результати експертного експерименту клялись в основу експертного висновку про те, що досліджуваний «самопал» не належить до категорії вогнепальної зброї. Відтак, особа, яка в результаті дій із прямим умислом виготовила «самопал», конструктивно призначений до ураження цілей, а, простіше говорячи, для вбивства людини чи заподіяння їй тілесних ушкоджень не підлягає кримінальній відповідальності за частиною 1 статті 263-1 КК, через відсутність складу злочину – відсутність предмету злочину (вогнепальної зброї) і, таким чином, об'єктивної сторони.

Виготовлення вогнепальної зброї віднесено до категорії тяжких злочинів, через його високу ступінь суспільної небезпечності. Відтак, принцип невідворотності покарання за даний злочин має особливо велике значення як засіб запобігання вчиненню нових злочинів. З огляду на це, діяльність осіб по виготовленню конструктивно призначених для ураження цілей пістолетів, «самопалів» інших стріляючих пристроїв потребує точної кримінально-правової оцінки.

Як раніше було зазначено, моментом закінчення злочину, передбаченого частиною 1 статті 263-1 КК, є момент створення вогнепальної зброї, тобто пристрою, призначеного за конструктивними ознаками для ураження цілі (вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень) та придатного за своїми міцнісними характеристиками для неодноразового пострілу металним снарядам. З суб'єктивної сторони складу даного злочину, виготовлення «самопалу» з необхідною сукупністю конструктивних ознак, характерних для певного типу, виду, моделі чи зразка вогнепальної зброї, вказує на прямий умисел (усвідомлює, передбачає і бажає) особи досягти конкретного результату, а саме – виготовити вогнепальну зброю. При цьому, ненадійність конструкції створеного стріляючого пристрою, що зруйнувався при проведенні першого пострілу, не залежала від волі винного, а пов'язана з вибором особою

недосконалих матеріалів, недостатністю його знань і досвіду по виготовленню вогнепальної зброї. Проте, такі дії за теорією кримінального права характеризуються (в залежності від конкретних обставин) як закінчений чи незакінчений замах (стаття 15 КК) чи готування (стаття 14 КК) на вчинення злочину, передбаченого частиною 1 статті 263-1.

Вивчення слідчої та судової практики свідчить про те, що судами не винесено жодного обвинувального вироку по кримінальним провадженням по замаху (закінченому чи незакінченому) на виготовлення вогнепальної зброї по типу стріляючих пристроїв («самопалів»). Вилучення у осіб стріляючих пристроїв («самопалів»), які при проведенні балістичних досліджень руйнувались при першому пострілі з них, не повинно бути підставою для звільнення таких осіб від кримінальної відповідальності. Суспільна небезпечність таких осіб і їх дій по виготовленню саморобних стріляючих пристроїв при цьому не зменшується. Більше того, отримавши перший невдалий досвід виготовлення вогнепальної зброї вони наступним разом його врахують і зроблять пристрій, який не буде руйнуватись після першого пострілу. Громадська безпека при цьому тільки зменшиться.

Підсумовуючи викладене, вважаємо необхідним акцентувати увагу органів досудового розслідування і судів, на правомірність і доречність кваліфікації дії осіб по виготовленню гладкоствольних, дульнозарядних шомпольних пістолетів з гнотовим запаленням («самопалів»), які не віднесені до категорії вогнепальної зброї через руйнування конструкції під час експериментальної стрільби, як закінчений (чи незакінчений) замах на незаконне виготовлення вогнепальної зброї за юридичним формулюванням: частина 2 чи 3 статті 15, частина 1 статті 263-1 Кримінального кодексу України.

Січко Д. С.,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ

Використання цифрових технологій для автоматизації повсякденної роботи суб'єктів господарської діяльності, державних органів, установ та організацій забезпечило підвищення прозорості та ефективності процесів, сприяло доступності їх послуг (товарів) для широкого загалу, а також створило нові ринки – цифрових товарів та цифрових послуг. Також цифрові технології вплинули на розвиток цивільно-правових відносин у галузі торгівлі, фінансових, освітніх, консалтингових послуг, сфери розваг, тощо, зумовивши появу дистанційних форм оферти та акцепту. Розвиток «бізнесу у мережі» започаткував практику застосування принципу свободи договору учасниками цивільно-правових відносин у цій оновленій якості. Набутий досвід потребує вивчення та осмислення з метою повнішого урахування у законодавстві потреб учасників цивільно-правових відносин в електронній комерції.

Сучасні дослідження принципу свободи договору спрямовано на вивчення меж його дії, окреслених законодавством, діловою практикою та звичаями. Зокрема, Е. В. Вакулович, вивчаючи межі дії принципу свободи договору при укладанні публічного договору, доводить необхідність внесення змін у законодавство для врахування звичаїв ділового обороту [1, с. 26]. У свою чергу, В. М. Никифорак вивчає правозастосовну практику, норми матеріального права та звичаї ділового обороту крізь призму розумності, справедливості та добросовісності [2, с. 106]. У своїй статті Ю. Расько вивчає трансформацію принципу свободи договору в історичному процесі розвитку та досліджує його сучасний зміст за законодавством України та ЄС [3, с. 132-137].

Проаналізувавши чинне законодавство в сфері електронної комерції через призму реалізації принципу свободи договору, можна дійти наступних висновків та рекомендацій:

По-перше, уточнення потребує норма абз. 3 ч. 1 ст. 641 ЦКУ [4] у частині способу представлення користувачеві інформації (документа) про істотні умови договору поза договором публічної оферти: зокрема,

чи є таким «документом» сторінка окремо взятого товару (картка товару)?; чи потребує інформаційний блок на такій сторінці маркування – «Істотні умови»?; чи не перешкоджає сприйняттю потенційним покупцем (замовником) те, що істотні умови співпраці знаходяться на різних сторінках сайту?

По-друге, Закон України «Про електронну комерцію» [5] визначає вимоги до пропозиції укласти електронний договір (ч. 1 ст. 11) та до електронного договору (ч. 2 ст. 11). Зокрема, пропозиція укласти електронний договір (оферта) має містити істотні умови, передбачені законодавством для відповідного договору, а також «... посилання на умови, що включаються до договору, шляхом перенаправлення (відсилання) до іншого електронного документа і порядок доступу до такого документа». Таким чином, усталений практикою підхід до визначення ціни товару (послуги), а саме – внесення у публічну пропозицію положення про те, що ціни на товари (послуги) визначаються продавцем самостійно та вказані на сайті інтернет-магазину – містить ознаки порушення вищезгаданої норми.

По-третє, важливою, але досі не врегульованою цивільним правом властивістю електронної комерції, є практика індивідуалізації істотних умов публічного договору. Такими умовами, у першу чергу, є ціна товару (послуги), розмір пропонованої знижки, умови оплати та доставки, терміни виконання замовлення, тощо. Наприклад, інтернет-магазини можуть пропонувати «миттєву знижку» для відвідувачів, які ще не здійснили покупку, але повторно відвідали цей сайт. У той самий час як для відвідувачів, котрі вже зробили покупку, така пропозиція не надається.

Іншим прикладом є методи вибіркового ціноутворення на інтернет-сторінках підприємств гостинності. Сайти з бронювання номерів можуть пропонувати вищу ціну користувачам, які (за даними геолокації) перебувають у населеному пункті, де знаходиться такий готель, і навпаки, нижчу ціну – для відвідувачів з інших регіонів, які тільки ознайомлюються із можливостями тимчасового розміщення у цій місцевості.

Вбачається, що подібна практика порушує імперативні норми ЦКУ [4] щодо основних умов публічного договору, зокрема:

– ч. 2 ст. 633 про те, що суб'єкт електронної комерції повинен пропонувати однакові умови публічного договору для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги;

– ч. 3 ст. 633 про те, що підприсець не може надавати перевагу одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору.

Вищенаведене вказує на необхідність чітко окреслити межі застосування свободи договору у дистанційних формах оферти та акцепту. Проте, з огляду на доктринальне розуміння принципу свободи, а саме – свободи укладати договір відповідно до звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості – а також з огляду на історичне значення цього принципу для економічного розвитку суспільства загалом, вважаємо, що законодавче врегулювання цих суперечностей слід проводити на засадах диспозитивності.

Зберігаючи право суб'єктів електронної комерції індивідуалізувати ціни та інші істотні умови, законодавець уникатиме обмеження свободи підприємництва та сприятиме удосконаленню конкурентного середовища в електронній комерції. При цьому технічні можливості індивідуалізувати пропозицію не є безмежними, адже використання персональних даних покупців (замовників послуг) суб'єктами підприємництва в комерційних цілях обмежується чинним законодавством з метою захисту прав людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Вакулович Е. В. Визначення меж дії принципу свободи договору в зобов'язальному праві (на прикладі публічного договору). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. №1. С. 24-27.
2. Никифорак В. М. Межі свободи договору крізь призму розумності, справедливості та добросовісності. *Юридичний вісник*. 2019. №4. С. 104-111.
3. Расько Ю. Трансформація принципу свободи договору у процесі історичного розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2022. №69. С. 132-137.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
5. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Діяльність України в сфері поводження з військовополоненими, на відміну від держави-агресора, передбачає необхідність якомога повного виконання вимог Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими (далі – Конвенція) [1].

Одним з основних аспектів цього документу є питання не лише належних умов тримання, надання медичної допомоги, забезпечення їжею та зв'язку з рідними, але й умов, за якими військовополонені можуть отримати свободу. Важливо зазначити при цьому, що факт отримання свободи не завжди є похідним від процесів, описаних в Конвенції як «закінчення перебування в полоні» та «звільнення».

Так, закінчення перебування в полоні може відбутися у зв'язку з репатріацією, звільненням, утечею, смертю військовополоненого чи в будь-який інший спосіб (ст. 66 Конвенції). Вочевидь, що факт смерті має досить умовні точки дотику з набуттям свободи. Звільнення ж, як й репатріація, є однією з «процедурних» форм отримання свободи, в той час як втечу можна назвати дієвим способом відновлення статусу вільної людини.

Маємо визнати, що національна практика опанувала поки що дві форми: репатріацію тяжко хворих і тяжко пораних російських військовополонених (ст. 109 Конвенції) і обмін військовополоненими, хоча ця процедура досі не регламентована Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них. Звільнення військовополонених розглядається органами влади переважно як віддалена в часі процедура, хоча й беззаперечно передбачена Конвенцією, але – по закінченню бойових дій одночасно з репатріацією. Виняток, відповідно до ст. 3 КПК України та ст. 84-1 КК України, сьогодні складають лише процеси обміну, під які підпадає будь-яка особа, що має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена до списків для обміну як військовополонений. Зазначені процеси були детально розглянуті в публікаціях І. Глоуюк, Є. Крапивіна, М. Пашковського, Г. Тетерятник [2, 3].

Інші варіанти звільнення під час збройного конфлікту поки що залишаються поза рамками активного обговорення. Хоча репатріація військовополонених, наприклад, не обмежується лише випадками закінчення збройного конфлікту або важким станом їх здоров'я. Ст. 109 Конвенції, наприклад, передбачає репатріацію здорових військовополонених, які вже тривалий час перебувають у полоні, за наявністю попередньо укладених про це угод.

Разом з тим національний досвід роботи з військовополоненими ставить на порядок денний необхідність розгляду можливості їх звільнення у випадках, коли це сприятиме покращенню стану його здоров'я, а також за інших обставин, коли суспільні та державні інтереси звільнення військовополонених переважають над необхідністю їх тримання у полоні.

Така можливість, дійсно, передбачена міжнародним гуманітарним правом. Зокрема, ст. 21 Конвенції прямо зазначає, що військовополонені можуть бути «... частково або повністю звільнені під слово честі або зобов'язання, наскільки це дозволяють закони держави, від якої вони залежать. Таких заходів уживають, зокрема, у випадках, в яких це може сприяти поліпшенню стану їхнього здоров'я». Звільнення військовополоненого під слово честі або зобов'язання відбувається виключно за його добровільним бажанням (волевиявленням) та згодою.

Часткове звільнення, як правило, обмежене в часі або в конкретній зоні або поєднується із заборонаю відвідувати конкретну територію. Воно може мати форму перепустки, яка дає тимчасовий дозвіл залишити табір для військовополонених на короткий час, наприклад, щоб відвідати місце відправлення культу. Повне звільнення, навпаки – стосується необмеженого звільнення військовополоненого, в тому числі додому [4, п. 1953].

Звільнення під слово честі надається державою на власний розсуд і не є обов'язковим, на відміну від звільнення та репатріації, що здійснюються після припинення воєнних дій. Крім того, таке звільнення накладає на військовополоненого зобов'язання, які він приймає залежно від угоди про таке звільнення [4, п. 1959].

У зв'язку з перспективою застосування такої форми звільнення перед науковцями та органами влади України можуть постати декілька питань, що потребують вирішення.

Перш за усе, цей вид звільнення залежить від того, чи існує на це дозвіл, закріплений в законах держави, до якої належать військовополонені. І хоча наразі у держави-агресора практично відсутні будь-які

нормативні акти у цьому напрямку, питання залишається відкритим як у юридичній, так й у політичній площині.

По-друге, зміст зобов'язань, які може поставити Україна перед російськими військовополоненими, потребує окремої уваги. Базовими, наприклад, можуть бути зобов'язання не брати участі у бойових діях проти України до кінця збройного конфлікту та не порушувати вимог законодавства України. Інші потенційні умови стосовно свободи пересування, свободи слова, участі у суспільно-корисних або громадських роботах є предметом можливих обговорень.

В якості підсумку викладених тез можна висловити надію, що перебіг збройного конфлікту не стане на заваді вдосконаленню законодавчої практики України відповідно до положень міжнародного гуманітарного права та взятих Україною міжнародних зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

2. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Питання унормування належної правової процедури кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених // Юридичний науковий електронний журнал. – 2022. – №8. – С. 478-483. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4944>

3. Крапивін Є., Пашковський М. Обмін військовополонених і кримінальний процес: як уникнути безкарності? (аналіз законодавчих ініціатив). URL: <https://justtalk.com.ua/post/obmin-vijskovopolonenihi-kriminalnij-protses-yak-uniknuti-bezkarnosti-analiz-zakonodavchih-initsiativ>

4. Офіційний коментар до Женевської Конвенції III: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-21/commentary/2020?activeTab=undefined#_Toc42439044

Яновицька Г. Б.,

д-р юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАПОДІЯНУ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Страховання цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, зумовлює виділення окремої категорії договорів страхування. Ці договори наділені рядом особливостей, визначених своєю природою та метою.

Згідно ст. 1187 Цивільного кодексу України [1] джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. ЦК України врегульовані спеціальні делікти, які передбачають особливості суб'єктного складу відповідальних осіб та встановлюють покладення відповідальності за завдання шкоди незалежно від вини заподіювача [2, с. 224].

Верховний Суд України, визначаючи ознаки джерела підвищеної небезпеки, вказав, що це діяльність, здійснення якої створює підвищену імовірність заподіяння шкоди через неможливість контролю людини за нею [3]. В теорії цивільного права відносини щодо завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки виділяють у спеціальний делікт у зв'язку з особливостями механізму завдання шкоди, а також умовами виникнення обов'язку такі збитки відшкодувати [4, с. 129]. Відповідно до ч. 5 ст. 1187 Цивільного кодексу України особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 184/1461/20-ц (провадження № 61-14226св21) [5] визначив, що згідно з ч. 1 ст. 22 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [6] у разі настання страхового випадку страховик у межах страхових сум, зазначених у страхо-

вому полісі, відшкодовує у встановленому цим Законом порядку оцінену шкоду, заподіяну внаслідок дорожньо-транспортної пригоди життю, здоров'ю, майну третьої особи.

Отже, у випадках, коли деліктні відносини поєднуються з відносинами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, боржником у деліктному зобов'язанні в межах суми страхового відшкодування виступає страховик заподіювача шкоди. Стаття 27 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» до поняття «шкода, пов'язана зі смертю потерпілого» включає, зокрема, моральну шкоду, витрати на поховання та на спорудження надгробного пам'ятника. Особливістю відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, є те, що володілець небезпечного об'єкта зобов'язаний відшкодувати шкоду незалежно від його вини. Перед потерпілим мають однаковий обов'язок відшкодувати завдану шкоду як винні, так і невинні володільці об'єктів, діяльність з якими є джерелом підвищеної небезпеки.

Разом із цим відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, має свої межі, за якими відповідальність виключається. До них належать непереборна сила та умисел потерпілого.

Обов'язок доведення умислу потерпілого або наявності непереборної сили законом покладається на володільца джерела підвищеної небезпеки, оскільки діє цивільно-правова презумпція заподіювача шкоди.

Отже, для відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, достатньо лише трьох умов: наявність шкоди; протиправна дія заподіювача шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною дією та шкодою. Вина заподіювача шкоди не вимагається. Тобто особа, яка завдала шкоди джерелом підвищеної небезпеки, відповідає й за випадкове її завдання (без вини). Відповідальність такої особи поширюється до межі непереборної сили і її називають підвищеною.

Крім страхування відповідальності власників транспортних засобів, страхуванню підлягають: страхування відповідальності суб'єктів господарювання, які експлуатують небезпечні об'єкти в Україні; страхування цивільної відповідальності осіб, які володіють небезпечними об'єктами в Україні, діяльність пов'язана виключно із страхування ризиків, пов'язаних з морськими перевезеннями, комерційною авіацією, запуском космічних ракет та страхове посередництво, таке як брокерські та агентські операції стосовно запуску космічних ракет.

Також є обов'язковим страхування відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами і аваріями

на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежо- і вибухонебезпечні об'єкти і об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру.

Об'єкт підвищеної небезпеки – це об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру:

- об'єкти, на яких використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються (окрім транспортування за межами підприємства, включаючи трубопроводи) небезпечні речовини, в кількості, що рівна або перевищує встановлені нормативи граничних мас небезпечних речовин (нафтобази, об'єкти з утилізації небезпечних відходів, коксохімічні заводи, нафто-, газо-, аміакопроводи тощо);

- гідротехнічні споруди для використання водних ресурсів, а також для боротьби з шкідливим впливом вод (дамби, підпірні стіни, морські причали, захисні споруди, доки, бурові платформи, штучні острови);

- сховища промислових відходів – штучні споруди в природному ландшафті для зберігання відходів, або хвостів (золи, шламу, шлаків тощо), що можуть бути токсичними і екологічно небезпечними і переміщуються з місць їх утворення гідравлічним або насипним способом.

Договір страхування необхідний також юридичним особам, які на законних підставах експлуатують небезпечні об'єкти і мають ліцензію на експлуатацію конкретного небезпечного об'єкта першої, другої або третьої категорії небезпеки. Страхуванню підлягають майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його обов'язком відшкодувати шкоду, заподіяну життю, здоров'ю, майну третіх осіб або навколишньому природному середовищу внаслідок аварії на експлуатованому небезпечному об'єкті.

Доцільно виділити ще одні майнові правовідносини, що підлягають страхуванню. Зокрема, цей обов'язок покладається на власників холодної, мисливської, пневматичної, навчальної зброї тощо [7].

Обов'язкове страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю (у тому числі нагородну), за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї (далі – страхування відповідальності власників чи користу-

вачів зброї) здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної третім особам, внаслідок виникнення страхових випадків, які призвели до заподіяння шкоди життю, здоров'ю та/або майну третіх осіб.

Об'єктом страхування відповідальності власників чи користувачів зброї є майнові інтереси, що не суперечать законодавству, пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди життю, здоров'ю та/або майну фізичних і юридичних осіб, внаслідок володіння, зберігання чи використання зброї. Сукупність усіх претензій та позовів, пред'явлених третіми особами щодо відшкодування шкоди, спричиненої однією подією, вважаються одним страховим випадком.

Страховими ризиками, в результаті яких настає цивільно-правова відповідальність страхувальника, є смерть, інвалідність чи втрата працездатності фізичної особи, а також пошкодження (знищення) майна фізичної та/або юридичної особи внаслідок володіння, зберігання чи використання зброї.

Об'єктом обов'язкового страхування є майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з відшкодуванням страхувальником шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну третіх осіб внаслідок агресивної та/або непередбачуваної дії собаки.

Відшкодуванню підлягає пряма шкода, заподіяна третій особі внаслідок агресивної та/або непередбачуваної дії собаки, якщо має місце причинний зв'язок між цією дією собаки і заподіяною нею шкодою. Розмір шкоди визначається в установленому законодавством порядку [8].

Вище проаналізовані правовідносини з відшкодування шкоди, яка завдана джерелом підвищеної небезпеки, у тлумаченні статті 1187 Цивільного кодексу України, визначають обов'язкову правову поведінку власника (володільця) джерела підвищеної небезпеки, яка не обмежується лише законом, але може визначатися положеннями договірного права.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *База даних «Законодавство України»* URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Яновицька Г. Б. Суб'єкти деліктних зобов'язань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Том 1. № 75 (2023). Серія: Право. С.222-227.
3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Верховного Суду України від 27.03.1992 р. № 6. *База даних «Законодавство України»* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>

4. Сobotник Р. В. Правова природа договору страхування відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки. *Приватне право і підприємництво*. 2014. № 13. С. 128–131.

5. Справа № 184/1461/20-ц від 26 квітня 2022 року. База даних «Єдиний державний реєстр судових рішень» <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1279810/>

6. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01.07.2004 р. № 1961-IV. *База даних «Законодавство України»* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text>.

7. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності громадян України, що мають у власності чи іншому законному володінні зброю, за шкоду, яка може бути заподіяна третій особі або її майну внаслідок володіння, зберігання чи використання цієї зброї: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 р. № 402. *База даних «Законодавство України»* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2002-п#Text>.

8. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути заподіяна третім особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.07.2002 р. № 944. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944-2002-п#Text>.

УДК 343.3

Левицький А. О.,

канд. юрид. наук, старший викладач кафедри цивільного та кримінального права і процесу,

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна.

Начальник територіального управління,

Служба судової охорони у Миколаївській області,

м. Миколаїв, Україна.

ДОКАЗИ ПРИ ДОКУМЕНТУВАННІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Загальновідоме явище «корупція» є найбільш поширеним у світі за рівнем вчинення, що створює несприятливі наслідки для розвитку світової економіки, демократії, забезпечення прав людини на гідну оплату праці, належну медицину, освіту, справедливий судовий захист. Корупція має не лише політичний прояв, але й побутовий, який

пояснюється відсутністю нетерпимості до такого явища в соціумі, а отже є певним кримінологічним чинником для подальшого розповсюдження корупції у всі сфери суспільного життя. Кожна країна в світі намагається боротися з таким явищем, як корупція.

Згідно з останніми дослідженнями Transparency International Corruption Perceptions Index, рівень глобальної корупції становить незмінних 43 бали зі 100 упродовж останнього десятиліття, що свідчить про тривалий застій у запобіганні та протидії корупції на міжнародному рівні. Україна у світовому рейтингу займає 116 місце зі 180 країн та має 33 бали зі 100 можливих, отримавши на бал більше, ніж у минулому році [1].

Важливими принципами розслідування корупційних злочинів є оперативність, планомірність, послідовність та законність. Науковець Шехавцов Р. вважає, що при розслідуванні злочину, передбаченого ст. 368 Кримінального кодексу України, найбільш складним у процесі розслідування є з'ясування обставин прийняття пропозиції, обіцянки, прохання, вимагання неправомірної вигоди. При доказуванні важливим є документування факту одержання службовою особою неправомірної вигоди в обумовленій формі при одержанні правоохоронним органом даних про факт прийняття неправомірної вигоди конкретною службовою особою через посередника. Як ми вже згадували, засада оперативності провадження є основоположною, оскільки ускладнюючим фактором може бути встановлення посадовою особою короткого проміжку часу протягом якого особа-надавач має надати неправомірну вигоду. Тоді, орган досудового розслідування у співпраці з органом прокуратури має погодити здійснення такого комплексу слідчих (розшукових) дій, негласних (слідчих) розшукових дій із застосуванням заходів безпеки, спрямованих на попередження можливого витоку інформації упродовж розслідування [2, с. 148-149].

У різних правоохоронних структурах є підрозділи, які спеціалізуються на документуванні, розслідуванні та розкритті корупційних злочинів. Процес розслідування даної категорії злочинів є складним з точки зору такого поняття як «латентна злочинність». Частка розкриття та притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення корупційного діяння є доволі малою у порівнянні з загальною кількістю кримінальних проваджень, у яких було повідомлено про підозру.

Це свідчить про непослідовність застосування слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні корупційних злочинів, відсутність належної взаємодії з викривачами, тобто особами, що повідомляють про вчинення корупційного злочину, на основі показань яких буде розроблятися подальший план розслідуван-

ня із застосуванням окремих тактичних особливостей, неправильне застосування науково-технічних засобів фіксації та виявлення корупційних злочинів, недостатність спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів.

У процесі розслідування корупційних злочинів можемо виокремити такі етапи:

1. Документування інформації про обставини вчинення корупційного злочину, що були надані особою-викривачем, та внесення відомостей до ЄРДР.

2. Вчинення ряду слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, які спрямовані на відшукування доказів причетності підозрюваної особи (встановлення аудіо, відеоконтролю особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, застосування моніторингу банківських рахунків разом з арештом таких рахунків, моніторингу сайтів та автоматизованих систем закупівель, вивчення тендерної документації якщо неправомірна вигода вимірюється не в готівковій формі) ; застосування конфіденційного співробітництва з посадовими особами того органу, в якому було виявлено ознаки корупційного діяння.

3. Затримання підозрюваних осіб та їх особистий обшук.

4. Обшук службового кабінету, помешкання.

5. Проведення допиту підозрюваних осіб (посередника).

6. Повідомлення про підозру.

7. Обрання запобіжного заходу (тимчасове відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей та документів).

8. Накладення арешту на предмет неправомірної вигоди.

9. Призначення ряду експертиз (дактилоскопічної, експертизи ДНК, фоноскопічної, експертизи хімічної речовини, фототехнічної) [2, с. 153].

В рамках планування тактичної операції співробітниками підрозділів правоохоронних органів може застосовуватись такий метод криміналістичної техніки, як нанесення спеціальної хімічної речовини на предмет неправомірної вигоди завчасно. Спеціальна хімічна речовина вступає в реакцію з потожировою речовиною на пальцях особи та залишає відповідний папілярний узор, який для «неозброєного ока» є невидимим. Для того, аби виявити відбитки пальців на предметі неправомірної вигоди застосовуються УФ-промені. Після цього призначається ідентифікаційна дактилоскопічна експертиза відбитків та експертиза біологічних виділень людини (ДНК), результати яких, можуть встановити особу, яка торкалась предмету неправомірної вигоди чи

мала його при собі, також призначають ідентифікаційну (порівняльну) експертизу спеціальної хімічної речовини [3, с. 141].

Слід відзначити саме важливість підготовчого етапу, саме тому, що за результатами ретельної підготовки до проведення документування даного діяння, можливо зафіксувати факт передачі неправомірної вигоди. Під час помітки спеціальною хімічною речовиною грошових банкнот необхідно залучати понятих, щоб вони засвідчили дані дії та здійснити фіксацію за допомогою відеозйомки. Також необхідно відібрати в присутності вищевказаних понятих зразок хімічної речовини, який буде в подальшому досліджуватися як порівняльний матеріал при проведенні хімічної експертизи. Не слід залишати поза увагою детальний опис серії та номеру грошових банкнот, які будуть використовуватися при передаванні неправомірної вигоди.

Під час саме практичного етапу документування передачі неправомірної вигоди, слід звертати увагу на якісне вилученні саме помічених грошових банкнот та фіксації з послідовним вилучення спеціальної хімічної речовини, яка була відкопійована. Після затримання особи, яка одержала неправомірну вигоду, необхідно використовуючи відеозапис здійснити особистий огляд даної особи. Спеціаліст, який залучається для проведенні даної слідчої дії повинен працювати виключно в одноразових гумових рукавичках (які були індивідуально упаковані). Примітка: відкриття одноразової упаковки слід здійснювати в присутності понятих під відеофіксацію. Продемонструвати понятим, що під ультрофіолетовими променями на одягнутих рукавичках відсутні будь-які забруднення, тобто рукавички були стерильні. Здійснити просвічування ультрофіолетовими променями долоні рук особи, яку затримали. Просвічування необхідно здійснювати не торкаючись рукавичками поверхонь рук затриманої особи. Після чого здійснити перекопіювання спеціальної хімічної речовини за допомогою серветок, оброблених спиртовою сумішшю. Упакування вилученої спеціальної хімічної речовини слід здійснювати в окремі паперові конверти (змиви з правої руки окремо від змивів з лівої руки). Також слід звірити в присутності понятих серію та номер вилучених грошових банкнот.

Допит є важливою слідчою розшуковою дією, що дозволяє з'ясувати обставини вчинення корупційного злочину, порівняти правдивість показань підозрюваної особи та особи-викривача, планувати подальше розслідування у поєднанні з отриманою інформацією під час допиту. Закордонна криміналістична практика допиту, а саме The Reid Technique to Interrogate Uncooperative Suspects (FBI, US), визначає такі кроки для проведення успішного допиту та отримання повних показань від підозрюваного: поступове спілкування слідчого з підозрюва-

ним, маючи при цьому позитивні наміри, роз'яснення підозрюваному мети, цілей та теми допиту, слідчий з'ясовує заперечення підозрюваного щодо обставин вчинення ним злочину, слідчий створює сприятливу обстановку для проведення допиту шляхом встановлення контакту з підозрюваним, слідчий з'ясовує причину пасивності прагнень підозрюваного, слідчий використовує техніку альтернативних запитань, підштовхуючи підозрюваного до надання правдивих свідчень, слідчий надає підозрюваному можливість в усній формі викласти всі деталі вчиненого злочину, на яких в подальшому буде ґрунтуватись обвинувачення (техніка викладення показань у формі вільної розповіді), усне зізнання особи викладається в письмовій чи записаній на засоби звукозапису пристрої. Під час допиту рекомендують активно застосовувати такий тактичний прийом, як демонстрація доказів, а саме аргументувати свою позицію результатами проведених експертиз, результатів проведеного тимчасового вилучення тендерної документації або інформації з сайтів та автоматизованих систем закупівель [4, с. 5].

Як підсумок, маємо зазначити, що в умовах сьогодення необхідним є створення єдиного методичного порядку розслідування корупційних злочинів, що вчиняються службовими особами державної влади, місцевого самоврядування з урахуванням особливостей займаної особою посади та переліком її посадових обов'язків, використовуючи практичний досвід органів досудового розслідування з винятковою підслідністю. Потреба у розробленні окремої криміналістичної методики, певного алгоритму дій, зумовлена: високим рівнем латентності корупційних злочинів, тактичною важкістю процедури розслідування, що полягає у виникненні труднощів щодо зібрання доказової бази, яка буде відповідати критеріям достовірності, допустимості, належності та достатності, особливим суб'єктом таких діянь, оскільки корупційні злочини пов'язані насамперед з процесом здійснення службової діяльності особами, що уповноважені на здійснення функцій держави та/або місцевого самоврядування, особливістю предмету нормативно-правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Corruption Perceptions Index : веб-сайт. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 10.04.2023)
2. Дудоров О., Житний О., Задоя К., Калмиков Д., Луцик В., Навроцький В., Хавронюк М., Шехавцов Р. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування : посібник / за ред. М. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

3. Пілюков Ю., Шрамко О. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Випуск 4 (16). С. 139-143.

4. Kenichi Kiyono. Best practices for investigation of corruption, 2013.

УДК 343.98

Казарян Е. Г.,

здобувачка третього освітньо-наукового
рівня спеціальності 081 «Право»,

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,

м. Харків, Україна,

викладач кафедри конституційного та
адміністративного права і процесу,

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

У кримінальному провадженні на кожному етапі розслідування важливими є обставини, які необхідно встановити для доведення певного виду кримінального правопорушення. У кримінальному процесі ці обставини називаються «обставини, які підлягають доказуванню», а в криміналістиці – «обставини, які підлягають встановленню».

О. В. Пчеліна зазначає, що для того, щоб вирішення справи було законним, справедливим, кримінально-процесуальним законодавством визначається коло обставин, які належить встановити у кримінальній справі. В науці кримінального процесу таку сукупність обставин називають предметом доказування, а в науці криміналістиці – обставинами, що підлягають встановленню. Тобто, вчення про предмет доказування у кримінальних справах є спільним для наук кримінального процесу і криміналістики. Розвиток цієї міжпредметної галузі допомагає підвищити ефективність досудового розслідування злочинів, оскільки спрямовує слідчого на встановлення конкретних обставин, які становлять склад злочину певного виду [1, с. 11]. Проте, не можна повністю отожднювати зміст предмета доказування й обставин, які підлягають встановленню, як частини окремої криміналістичної методики.

Так, І. В. Загородній правильно наголошує на тому, що перелік обставин, що підлягають встановленню, має бути систематизованим та максимально детальним, щоб відобразити специфічні особливості розслідування певної категорії злочинів [2, с. 103-105]. Тобто перелік таких обставин у методиці розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості має бути ширшим порівняно з описом предмета доказування. У свою чергу, В. В. Демідова правильно підкреслює, що окрім тих обставин, які прямо зазначені в ст. 91 КПК України, як обов'язкові для доказування, існують і такі обставини, які не мають прямого правового значення, але є важливими для успішного розслідування кримінального правопорушення. Наприклад, не маючи даних про особу свідка і його взаємин з підозрюваним, край важко визначити тактику допиту цього свідка [3, с. 197].

Таким чином, визначення «обставин, які підлягають встановленню» у криміналістичному значенні необхідне для повного і глибокого розуміння фактів, які сталися в кримінальному правопорушенні та для успішного розслідування. Зокрема, В. С. Перлін слушно зауважує, що зазначені обставини обумовлені предметом доказування, закріплені у чинному кримінальному процесуальному законодавстві та конкретним складом злочину, визначеним положеннями кримінального закону. В першу чергу, це стосується встановлення обставин, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, оскільки наявність таких обставин є підставою для включення цих відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [4, с. 99-100].

Водночас, обставини, які потрібно з'ясувати, не стосуються безпосередньо механізму вчинення умисного вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, але належать до слідчої діяльності щодо виявлення, розкриття та розслідування злочину. Такі обставини слід встановлювати слідчим у процесі їхньої діяльності, часто користуючись напрацюваннями та узагальненнями, що містяться у відповідних криміналістичних характеристиках злочинів.

Діяльність правоохоронних органів щодо збирання доказової бази та інформації, які свідчать про кримінальні правопорушення проти осіб з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є важливим етапом досудового розслідування. Необхідно зазначити, що не всі докази можуть одночасно свідчити про особу, яка вчинила злочин з мотивів нетерпимості, та про тип злочину, наприклад, умисне вбивство. Умисне вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, являє собою досить складну за своєю юридичною природою систему. Саме цим, насамперед, зумовлені помилки у слідчій і судовій практиці, які призводять до того, що частка винесених

судових вироків у загальній масі матеріалів кримінальних проваджень даної групи невелика. Якщо ж порівнювати кількість кримінальних проваджень із загальним числом кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, то частка перших буде мізерною.

У провадженнях, що стосуються умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, необхідно встановлювати наступні обставини:

- обставини вчинення вбивства, такі як місце, час та обстановка, яке асоціюється з конкретною соціальною групою, включаючи події, які передували та могли спровокувати напад на людину, зокрема інформація у медіа, заклики на масових заходах, конфліктні ситуації тощо;

- спосіб вчинення вбивства, зокрема характер насильства, що було застосоване, засоби та знаряддя злочину, виявлення предметів, написів, залишених на місці події, кількість співучасників та їх ролі;

- прояви ксенофобії з боку підозрюваного перед, під час або після вчинення нападу, такі як висловлювання, жести, демонстрація поглядів тощо;

- дані, що характеризують особу підозрюваного, що можуть пом'якшувати або обтяжувати покарання, або показують схильність підозрюваного до агресивних дій щодо представників інших соціальних груп;

- інформація про особу потерпілого, зокрема його приналежність до певної расової, національної чи релігійної групи;

- детальні обставини щодо того, яким чином та чому потерпілий опинився на місці вчинення нападу;

- дії потерпілого до та під час нападу, такі як конфлікт, провокація, спроба захисту тощо;

- інформація про характер насильства, яке було застосоване до потерпілого, включаючи завдані тілесні ушкодження, що стали причиною смерті.

Отже, обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є важливим структурним елементом відповідної криміналістичної методики. З'ясування цих обставин дозволить працівникам правоохоронних органів зорієнтуватися у конкретній слідчій ситуації, спланувати свою діяльність, правильно обравши напрям розслідування та засоби й методи його провадження.

Список використаних джерел

1. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини: дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. Х., 2010. 225 с.
2. Загородній І. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні нанесення тілесних ушкоджень. *Південноукраїнський правничий часопис*. №1. 2017. С. 102-105.
3. Демідова В. В. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо жорстокого поводження з тваринами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 1. Том 1. 2019. С. 195-199.
4. Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 264 с.

УДК 342.92

Кравченко І. А.,

канд. юрид. наук, старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Класифікацію адміністративних процедур можна охарактеризувати низкою критеріїв розподілу за широким спектром характерних ознак. Відповідно до класифікації адміністративних процедур у науці адміністративно-правового характеру їх можна поділити на процедури: 1) в справах стосовно громадських звернень; 2) у справах щодо адміністративних правопорушень; 3) заохочувального характеру; 4) дозвольно-реєстраційного типу; 5) контрольно-наглядової природи; 6) установчого характеру; 7) стосовно підготовки й прийняття актів управлінської природи; 8) з приводу використання заходів припинення адміністративного типу; 9) стосовно документообігу й діловодства; 10) стосовно кадрової роботи; 11) з приводу процесу організації діяльності внутрішньо апаратного характеру; 12) стосовно звернень юридичних осіб із приводу управлінської складової частини тощо [1, с. 87-88].

Традиційним підходом класифікації адміністративних процедур прийнято вважати їх поділ за характером адміністративної справи на

юрисдикційні та неюрисдикційні [2, с. 39]. Також існує класифікація відповідно до найпоширеніших адміністративних процедур, тому можемо стверджувати, що класифікацію адміністративних процедур здійснюють за видами поставлених завдань в межах компетенції уповноважених органів державної влади. Зазначимо, що держави-члени Європейського Союзу головним критерієм класифікації адміністративних процедур виокремлюють конфлікт, який розвивається у відносинах між державним органом та фізичною особою. Тому адміністративні процедури поділяються на неконфліктні (непозовні) і конфліктні (позовні) [3, с. 63]. При конфліктних здійснюється розгляд справи покровоко у чіткому порядку розгляду та вирішення спору органом державної влади, який прописаний у нормах законодавства. При недодержанні законодавчо визначеного порядку процедури посадова особа буде нести відповідальність. Натомість під час неконфліктної адміністративної процедури немає законодавчо закріпленого порядку розгляду такої справи. Такі справи в основному набувають поширення як інформаційно-описові, рекомендаційні. Конфліктні та неконфліктні адміністративні процедури прямо відносяться до участі фізичних та юридичних осіб у розв'язанні конкретного питання, пов'язаного з адміністративними повноваженнями органів публічної влади.

За черговим критерієм усі види адміністративної діяльності державних органів влади можна класифікувати на спрямовані всередину і спрямовані назовні. Тобто, спрямовані всередину адміністративні процедури (внутрішні) відбуваються без приватної особи, спрямовані назовні (зовнішні) – передбачають залучення як державного органу, так і приватної особи. Ще одним із критеріїв класифікації адміністративних процедур може бути природа такої процедури. Відтак, адміністративні процедури можна класифікувати на основі їх характеру, наприклад, чи є вони нормативними, слідчими, судовими чи законодавчими за своєю природою. Наприклад, процедура отримання ліцензії на підприємницьку діяльність може бути віднесена до нормативної, тоді як процедура проведення розслідування ймовірних неправомірних дій державного службовця може бути класифікована як слідча.

Також можна адміністративні процедури диференціювати залежно від мети процедури. Наприклад, чи вони спрямовані на надання прав, накладення обов'язків або вирішення спорів. Наприклад, процедура надання дозволу на будівництво може бути віднесена до процедури надання прав, а процедура накладення штрафів за порушення екологічних норм може бути віднесена до процедури накладення зобов'язань. Черговий за критерієм поділу може бути рівень формальності. Деякі процедури можуть бути формальними, із суворими правилами та про-

цедурами, яких необхідно дотримуватися, тоді як інші можуть бути неформальними, що забезпечує більшу гнучкість і розсудливість. Наприклад, офіційна процедура оскарження рішення уряду може включати письмові заяви, офіційні слухання та суворі часові рамки, тоді як неофіційна процедура вирішення скарги на державний орган може включати неформальні обговорення або переговори. Залежно від участі сторін адміністративні процедури можуть бути змагальними, коли існують протилежні сторони з конфліктними інтересами, а також можуть бути не змагальними, коли між сторонами є співпраця. Наприклад, змагальна процедура для вирішення спору щодо договору між державною установою та приватним підприємцем може включати офіційні слухання, представлення доказів та юридичне представництво, тоді як незмагальна процедура для переговорів щодо врегулювання спору щодо землекористування може включати неформальні дискусії та переговори між сторонами.

Адміністративні процедури можна класифікувати на основі часових рамок та складності процесу. Деякі процедури можуть бути відносно простими та зрозумілими, тоді як інші можуть бути складними та займати багато часу. Наприклад, проста процедура отримання державного посвідчення особи може включати подання форми заяви та надання документів, що посвідчують особу, тоді як складна процедура отримання дозволу на масштабну забудову може включати кілька етапів, включаючи оцінку впливу на навколишнє середовище, громадські слухання та консультації із зацікавленими сторонами. Важливо зазначити, що конкретні критерії та класифікація можуть відрізнятись залежно від правової системи, юрисдикції та контексту, у якому здійснюється адміністративна процедура.

Отже, підсумовуючи усі розглянуті вище підходи до виділення окремих критеріїв класифікації адміністративних процедур, зазначимо, що останні можна диференціювати на основі таких основних критеріїв як: природа адміністративної справи (чи існує конфлікт та суперечка); характеру (чи є вони нормативними, слідчими, судовими чи законодавчими за своєю природою); за рівнем формальності; за рівнем участі приватної особи; за видами поставлених завдань в межах компетенції уповноважених органів державної влади тощо. Вищезгадана багатоманітність видів адміністративних процедур утворює присутність розбіжних засад їх регламентації. Таким чином, з огляду на вищезазначене, вважаємо, що прийняття закону про адміністративну процедуру уніфікує і полегшить низку адміністративних процедур, одночасно зробить їх більш прозорими, чим підніме рівень довіри населення держави до адміністративної діяльності органів державної влади.

Список використаних джерел

1. Гончарук С. Т. Основи адміністративного права України : навч. посіб. Київ : Аванпост-Прим, 2004. 200 с.
2. Сущенко Д. В. Різновиди адміністративних процедур та категорії їх класифікації. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2018. Т. 2. № 51. С. 39-42.
3. Рунова В. В., Пахомов В. В. Адміністративні процедури в діяльності господарських судів України: монографія. Суми : Сумський державний університет, 2019. 155 с.

УДК 342.731.4

Каплій О. В.,

канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Прийняття Закону України «Про Службу військових капеланів» 30 листопада 2021 р. дозволило певним чином врегулювати особливості реалізації права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців нашої держави. Але, проаналізувавши даний документ, ми маємо певні пропозиції щодо удосконалення. Ми дійшли до таких висновків, попрацювавши з проектами, які готувалися до першого і другого читання у парламенті України.

По-перше, зменшено граничну чисельність Служби військового капеланства до 0.15% граничної чисельності кожного силового відомства. На наш погляд, треба залишити на рівні 0,2%.

По-друге, потрібно залишити норму, яка забороняла бути капеланом священику релігійної організації, що у своїй назві вказала на приналежність до держави-агресора (московський патріархат). Під час воєнного стану ця пропозиція була б актуальною. Про це висловився Андрій Зелінський, який є одним з співавторів Закону України «Про Службу військового капеланства», радником Глави УГКЦ зі стратегії комунікації, заступником керівника Департаменту військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ, першим військовим капеланом при штабі АТО (2014 р.) під час нашого інтерв'ю: «за Законом України

«Про свободу совісті та релігійні організації», у 2019 році була внесена правка, за якою представник церкви або релігійної організації керівний центр якої знаходиться на території держави яка згідно здійснила збройну агресію щодо України, не може бути на території військових частин, військових об'єднань. Питання полягає в іншому, бо станом на сьогодні розглядається справа в суді про те, де знаходиться керівний центр Української православної церкви Московського патріархату. На думку держави Україна, він знаходиться у Москві, на думку української православної церкви московського патріархату він знаходиться у Києві. Закон держави не має права дискримінувати права громадян цієї держави, але якщо виникає проблема національної безпеки, існують органи які мають про цю безпеку подбати.

Цю тезу також підтверджує законодавча ініціатива від 22 березня 2022 р. Так, на обговорення був винесений «Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України» [1] та «Проект Закону України «Про забезпечення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій» від 23 листопада 2022 р. Адже, питання національної безпеки на сьогоднішній день є надзвичайно значущим для нашої держави. Очевидно, що будь-які структури, що провадять антиукраїнську діяльність, мають припинити свою діяльність на території України. Проблема діяльності РПЦ та її церковних структур (установ) в нашій країні набула особливої актуальності з 24 лютого 2022 року, тобто повномасштабного вторгнення російських військ до України. Проте, агресія Російської Федерації проти України почалася ще 20 лютого 2014 року, а на законодавчому рівні РФ була визнана державою-агресором рішенням Верховної Ради України ще у січні 2015 року [2].

По-третє, закон зберігає вимогу щодо конфіденційного характеру інформації, що стала відома військовому капеланові в ході виконання ним своїх обов'язків, проте було виключено норму щодо неможливості здійснення службового розслідування.

Окрім того, військовий капелан матиме право не відповідати на запитання стосовно фактів і обставин, що стали йому відомі під час сповіді. Однак, законопроект у редакції до другого читання не передбачає для військового капелана обов'язку щодо збереження таємниці сповіді. На нашу думку, це питання потребує додаткового роз'яснення та законодавчого регулювання. З проблемами щодо цих нюансів закону ми звернулися до діючих військових капеланів, з проханням прокоментувати.

Протоієрей Михайл Предко, заступник Голови Синодального управління військового духовенства Православної Церкви України по

роботі з Державною прикордонною службою України на питання стосовно кількості капеланів зазначив: «закон тільки прийнятий і дуже багато роботи. Дуже багато роботи в усіх моментах, я зараз не можу сказати, чи буде всього достатньо, звісно ми будемо спочатку видавати те, що маємо, для наших капеланів, будемо бачити обсяг роботи, який вони окормляють, забезпечують душпастирську опіку, а потім вже будемо по мірі потреби надавати інших священників. Але ми ще враховуємо, що всіх священників ще треба навчити, вони всі мають пройти навчання, священники мусять пройти перехідний період. Це є не місяць, а пару років, тобто, коли це все встане на той рівень, який є в наших західних партнерів».

Юрій Сидоренко, який є діючим військовим капеланом та служив у зоні ООС вважає, що «Таїнство сповіді повинно дотримуватися капеланом незалежно від обставин! Людина відкриває свою душу перед священником! Винятком є лише ситуації, у яких капелан бачить під час сповіді реальну загрозу життю інших людей з боку зловмисника».

Необхідно зазначити, що з початком вчинення Російською Федерацією злочину агресії проти нашої держави та здійсненням тимчасової окупації українських територій, військові капелани одразу вирушили в зону проведення антитерористичної операції для моральної та духовної підтримки військовослужбовців. Щоденно перебуваючи з воїнами на передовій, військові капелани готові вислухати, підтримати бойовий дух військовослужбовців, вселити спокій мирному населенню. «Тобто, кожен священнослужитель є або капеланом, а таких капеланів сотні, які служать в армії, або підтримують наших українських військовослужбовців у цей непростий час. А хто має можливість, бере зброю в руки» заявив Митрополит Православної церкви України Епіфаній. За його словами, священники збирають допомогу, приймають біженців, дітей, евакуюють потребуючих. Це стосується капеланів будь-якої конфесії.

Отже, Закон України «Про Службу військових капеланів» з точки зору діючих капеланів ще потребує доопрацювання.

Також, необхідно зазначити, що в процесі обговорення даного закону над його змістом працювало Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України. В опублікованих «Зауваженнях до проекту Закону України про Службу військового капеланства» було зазначено, що п. 11 ч. 1 ст. 1 дається визначення терміну «Служба військового капеланства», це «окрема структура у складі Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України, що складається з органів управління, військових ка-

пеланів і утворена з метою організації заходів задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників і членів їх сімей у мирний і воєнний час» [3]. Проте базові закони, зокрема, «Про Збройні Сили України» (ст. 3), «Про Національну гвардію України» (ст. 5), «Про Державну прикордонну службу України» (ст. 6) тощо, в яких чітко визначено загальну структуру і чисельність Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, не передбачають утворення у своєму складі «окремих структур», тим більше «Служби військового капеланства» з її «органами управління». Відтак, п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону потребує відповідного доопрацювання.

Також, на нашу думку важливим в даному документі є те, що згідно зі статтею 35 Конституції України «церква і релігійні організації в Україні є відокремленими від держави». Це означає, що релігійні організації чи їх структури не можуть входити до складу державних органів чи бути їх частинами, а особи, які є служителями церкви, не можуть одночасно перебувати на службі в державних органах.

Таким чином, Законом створюються умови для фактичного поєднання церкви з державою. Зважаючи на це, запропонована у проєкті система військового капеланства, на нашу думку, не узгоджується з положеннями, викладеними у статті 35 Основного Закону України, а також з положеннями Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (про поводження з військовополоненими та про захист цивільного населення під час війни) та Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р., відповідно до яких «духовний персонал» означає священників, «які зайняті лише виконанням своїх духовних функцій» [3]. Отець А. Зелінський у відповідь на це зазначає: «Якщо ми говоримо про демократію, то демократичні держави забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод. І одна із таких важливих свобод людини це є свобода світогляду та віровизнання. Тобто, я маю таке право, і держава, має сприяти реалізації цього права. Зокрема, говоримо про військо, де моя свобода обмежена, тому існує людина яка може задовольнити, якщо така потреба проявляється. Дуже важливо пам'ятати, що задоволення духовно-релігійних потреб відбувається на добровільній основі, тобто це не політрук, не замполіт і не пропагандист. Це людина, до якої можна звернутись, якщо у тебе виникають серйозні проблеми, духовно-психологічні виклики перед тобою як військовим». Тому, на нашу думку, необхідно деталізувати нормативні визначення на рівні підзаконних актів для того, щоб узгодити з положеннями ст. 35 Конституції України.

Отже, нами проаналізовано, що нормативна база стосовно діяльності в нашій державі військових капеланів почала формуватися з прийняттям Директиви Міністерства оборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України» від 21 квітня 2006 р. Важливий крок у формування даного інституту пов'язаний з початком проведення АТО та ООС на Сході України та введенням воєнного стану. У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 2 липня 2014 р. № 677-р ініціював розроблення положень про капеланську службу у Національній гвардії, Збройних Силах та Державній прикордонній службі. 30 листопада 2021 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Службу військового капеланства».

Ми маємо певні пропозиції щодо удосконалення даного документу, оскільки працювали з проектами, які готувалися до першого і другого читання у парламенті України, а також провели опитування діючих військових капеланів. По-перше, зменшено граничну чисельність Служби військового капеланства до 0,15% граничної чисельності кожного силового відомства. На наш погляд, треба залишити на рівні 0,2%. По-друге, потрібно залишити норму, яка забороняла бути капеланом священику релігійної організації, що у своїй назві вказала на приналежність до держави-агресора (Московський патріархат). По-третє, закон зберігає вимогу стосовно конфіденційного характеру інформації, що стала відома військовому капеланові внаслідок виконання ним своїх обов'язків, проте було виключено норму щодо неможливості проведення службового розслідування. На нашу думку, це питання потребує додаткового роз'яснення та законодавчого регулювання. Також, на нашу думку, необхідно деталізувати в Законі України «Про Службу військових капеланів» нормативні визначення на рівні підзаконних актів, щоб узгодити з положеннями ст. 35 Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України від 22.03.2022 № 7204 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276> (дата звернення: 12.04.2022).

2. Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій: Проект Закону України від 23.11.2022 № 8221 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832> (дата звернення 26.11.2022)

3. Зауваження до проекту Закону України «Про Службу військових капеланів» URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70878 (дата звернення 26. 11.2022)

УДК 347.85:341.229

Каплій О. В.,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Самойленко М. С.,
студентка,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

КОСМІЧНЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Одним із найвагоміших досягнень людства ХХ століття є освоєння космічного простору, що сформувало необхідність правового регулювання цієї сфери діяльності на міжнародному та національному рівні. З отриманням незалежності Україна приєдналася до міжнародних документів, що регулюють використання космічного простору, розвивала внутрішньодержавне законодавство щодо космічної галузі [1, с. 85].

Тему космічного права досліджували такі зарубіжні вчені: В. Мандл, Ендрю Г. Хейли, Л. П. Ануфрієва, А. Х. Абашидзе, К. А. Бекяшев. Проблеми та перспективи розвитку космічного права вивчали такі вітчизняні науковці: Б. А. Атаманенко, О. В. Беглий, В. П. Горбулін, С. П. Кошова, О. В. Кудрявченко, Н. Р. Малишева, Окладна М.Г., Р. В. Передерій, Н. Є. Редчиць.

Космічний простір – простір за межами газової оболонки Землі (внутрішня поверхня якої дотикається до земної поверхні гідросфери, а зовнішня закінчується приблизно в навколеземній), правове регулювання якого визначено міжнародним космічним правом. Іноді космічний простір розглядають не в цілому, а лише окремі його частини, що мають дуже різні властивості, – навколеземний космічний простір, міжпланетний простір, міжзоряний простір та інші [2]. Наразі універсального договірної визначення космічного простору немає.

Жодна країна світу не має права самостійно вирішувати ті чи інші правові питання щодо космічного простору, оскільки він вважається міжнародною територією. Космічний простір входить до сфери дії міжнародного космічного права, яке складається з низки принципів та міжнародно-правових норм щодо використання та дослідження суб'єктами міжнародного права і встановлює на цій території особливий правовий режим [1, с. 86].

Протягом 60-х-70-х років ХХ ст. відбулося остаточне формування міжнародного космічного права як галузі, створення його кодифікованої законодавчої бази. У той час були видані документи, що сформулювали принципи міжнародного космічного права: Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою 1963 р. [3], Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла 1967 р. («Договір про космос») [4], Конвенція про відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1971 р. [5], Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір 1974 р. [6], Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р. [7].

На сьогоднішній день нормативно-правову базу, на основі якої здійснюється космічна діяльність в Україні складають міжнародно-правові документи та внутрішньодержавні нормативно-правові акти. Міжнародно-правові документи – це багатосторонні і двосторонні міжнародні договори та договори України з міжнародними організаціями. Внутрішньодержавні акти – це Закони України, Укази Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України [8].

Основним актом національного законодавства, який регулює діяльність України в космічному просторі є Закон України «Про космічну діяльність» 1997 року, де регламентується правовий статус космосу і небесних тіл [1, с. 87]. Урядом розроблено Концепцію Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021-2025 роки, у якій окреслено проблематику галузі, шляхи її вирішення та комплекс першочергових заходів, спрямованих на забезпечення розвитку космічної галузі [9, с. 898].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 238-р була схвалена Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року. Метою реалізації Концепції є підвищення ефективності використання космічного потенціалу для вирішення актуальних завдань соціально-економічного, екологічного, культурного, інформаційного і науково-освітнього роз-

витку суспільства, забезпечення національної безпеки та захисту геополітичних інтересів держави [10].

Наразі ведеться робота щодо формування Стратегії космічної діяльності України до 2030 року. Однак В. П. Горбулін у [11] справедливо акцентує, що «подальше зволікання з виробленням продуманої державної космічної стратегії не лише може призвести до втрати Україною статусу космічної держави, а й загрожує перспективам подальшого розвитку країни» [9, с. 897].

У сучасній космічній галузі ключовою тенденцією визначається інтерес державних оборонних структур у прийнятті участі в комерційних проєктах із запуску угруповань супутників, адже саме вони ідеально підходять для реалізації космічних пріоритетів держави. Так, Кабінетом Міністрів України в 2019 році було схвалено Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо державного регулювання космічної діяльності», яким передбачено підтримку з боку держави в комерціалізації космічної діяльності та яким визначено, що суб'єктами космічної діяльності можуть бути підприємства будь-яких організаційно-правових форм власності. Це покращить інвестиційну привабливість космічної галузі та створить відповідне конкурентне середовище [12, с. 242-243].

На сьогоднішній день вагомими проблемами розвитку високотехнологічних підприємств космічної галузі є: складна економічна ситуація пов'язана з військовими діями в країні, високим рівнем корупції в Україні; ростом податкового навантаження, що не сприяє інвестуванню у космічну галузь [13].

За роки незалежності так і не було створена власна інфраструктура для здійснення космічної діяльності, в Україні немає жодного космодрому, що унеможливує запуск космічної техніки з її території. Також зменшується кількість замовлень щодо вироблення аерокосмічної техніки, що призводить до кризової ситуації на українських підприємствах. Спостерігається відтік наукової еліти до більш привабливих країн, що спричиняє нестачу кадрів у сфері аерокосмічної діяльності. Таким чином, космічна галузь скорочує свій науковий і виробничий потенціал. Більш того, останні кілька років парламент не може затвердити державну програму розвитку космічної галузі, тому цей високотехнологічний сектор фактично живе без орієнтирів [1, с. 88].

У поствоєнний період Україні, з метою забезпечення національної безпеки держави, потрібен всебічний розвиток вітчизняної космічної галузі, здатної розробляти космічні технології світового рівня за всіма традиційними та перспективними напрямками космічної діяльності. Стратегічним інтересам України відповідає становлення та розвиток

державного, а також комерційного сектору вітчизняної космічної діяльності. За державою залишатиметься науково-дослідний комплекс, вирішення цільових завдань в інтересах забезпечення оборони та безпеки країни, дослідження та освоєння космічного простору.

З врахуванням наявної ситуації в Україні можна зробити висновок про те, що необхідно сформулювати комплексну стратегію космічної діяльності як частину глибокої структурної модернізації всього політико-економічного та військового механізму, що здійснює космічну діяльність або використовує її результати [12, с. 243]. Підтримуємо точку зору С.П. Кошової, що розробка Космічної доктрини України може стати основним стратегічним документом розвитку космічної галузі і її нормативно-правового забезпечення [14, с. 166].

Крім того, у зв'язку з підписанням асоціації з ЄС, Україна має уніфікувавши національне законодавство згідно з європейським, що ставить спільні завдання для всіх учасників процесу освоєння космічного простору. Сторони мають сприяти обміну досвідом щодо політики у галузі космосу, промислової реструктуризації та комерціалізації космічних технологій; отриманню інформації стосовно космічних програм, створенню і реалізації спільних проектів [1, с. 88].

Рациональний підхід до нормативно-правового регулювання космічної сфери в Україні є тим рушійним фактором, який визначає довгострокову стратегію розвитку даної галузі. Якщо розглядати глобально процеси розвитку космічної діяльності, за сприятливих політичних та економічних умов є всі шанси українській космонавтиці зайняти передові позиції на міжнародній арені. Тому, потрібно вдосконалювати не лише національне правове забезпечення космічної галузі, а і більш поглиблено вивчати міжнародні нормативно-правові документи та законодавчі течії у космічній діяльності [14, с. 164].

Отже, освоєння космічного простору сприяло появі низки нормативно-правових актів на міжнародному та національному рівнях. Наразі існує велика кількість міжнародних документів, які складають міжнародне космічне право. Проте, немає єдиної, уніфікованої Конвенції з космічного права, як і самого визначення космічного простору. У нашій державі законодавство, що регулює космічну галузь, розвивається, але є ще багато над чим працювати. Зокрема, в Україні і досі не прийнято єдиної державної програми розвитку космічної галузі. Першочерговим завданням зараз видається робота над формуванням Стратегії космічної діяльності України та Космічної доктрини України. Крім цього, вдосконалення національного правового регулювання космічної галузі має відбуватись шляхом приведення його у відповідність до

європейського та поглибленого вивчення міжнародного законодавства у даній сфері.

Список використаних джерел

1. Окладна М. Г., Корчевська А. Р. Проблема розвитку космічного права в Україні: історія і сучасність. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 85-91.

2. Малишева Н. Р. Нариси з космічного права : збірник. Київ : Алерта, 2010. 296 с.

3. Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою: міжнародний документ від 05.08.1963 р. № 995_376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_376#Text (дата звернення: 16.05.2023).

4. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла : міжнародний документ від 27.01.1967 р. № 995_480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення: 17.05.2023).

5. Конвенція про відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами: міжнародний документ від 29.03.1972 р. № 995_126. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text (дата звернення: 16.05.2023).

6. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір: міжнародний документ від 14.01.1975 р. № 995_253. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_253#Text (дата звернення: 17.05.2023).

7. Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах: міжнародний документ від 18.12.1979 р. № 995_482. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_482 (дата звернення: 17.05.2023).

8. Андрушко І. П., Беглий О. В., Малишева Н. Р. та ін. Космічне право України: збірник національних і міжнародних правових актів. Київ : Юрінком Інтер, 2001.

9. Кошова С. П. Наукові засади розвитку космічної галузі в Україні. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 2022. Т. 1. С. 895-899.

10. Концепція реалізації державної політики у сфері космічної діяльності на період до 2032 року: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011 р. № 238-р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2011-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.05.2023).

11. Горбулін В. П. Космічна стратегія та перспективи розвитку країни. *Вісник НАН України*. 2020. № 2. С. 3–10.

12. Кошова С.П. Особливості розвитку космічної галузі у поствоєнний період. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали III Міжнародної наукової конференції*. 2022. 13 травня. С. 242-243.

13. Кравченко А. В., Мержа Н. В., Гвоздь В. С. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій в Україну. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. №1. С. 48-52.

14. Кошова С.П. Нормативно-правові акти, що регулюють космічну галузь України. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 12-13. С. 164-167.

УДК 94:323.281](477.7)”192/193”

Лісна І. С.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Солопова Ю. В.,

студентка III юридичного факультету
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 20-30-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

Тема «Репресивні заходи сталінського режиму на півдні України в 20-30-і роки ХХ століття» є дуже актуальною з кількох причин.

По-перше, ці події мають велике історичне значення для України. Цей період став переломним у політичній і соціальній історії країни, коли були знищені цілі верстви населення, а багато людей були репресовані, арештовані та вигнані зі своїх домівок.

По-друге, тема є актуальною і для сучасності, оскільки вона допомагає зрозуміти, яким чином може виглядати тоталітарний режим, що розвивається у суспільстві. Історичний досвід сталінських репресій може бути корисним для того, щоб зберегти демократію та свободу в умовах сучасності.

По-третє, тема є важливою для науковців та дослідників, оскільки її вивчення дозволяє збагатити наше розуміння історії України та встановити зв'язки між різними етапами розвитку країни. Крім того, ця тема може бути корисною для розвитку історичної пам'яті та відновлення правдивого образу минулого.

До середини 1920-х років більшість дореволюційної інтелігенції, керуючись хто професійним, хто матеріальними інтересами, співпрацювали з радянською владою у реалізації планів будівництва так званого соціалізму. Їх високий професіоналізм допоміг протягом короткого часу подолати катастрофічну розруху. Проте, з другої половини 1920-х років внутрішньополітична ситуація в державі кардинально видозмінилася. З одного боку, владі потрібно було знайти винних у провалі своїх утопічних планів, з іншого – ставилося завдання заручитися в своїх подальших діях політичною підтримкою інтелігенції і насамперед її верхівки [1, с. 60]. В зв'язку з цими обставинами, необхідно дослідити каральні заходи сталінського режиму на півдні України 20-30 років ХХ століття, оскільки саме південь, зокрема Одещина та Миколаївщина дуже сильно постраждали в цьому плані.

Зважаючи на політичне забарвлення репресій, в першу чергу розглянемо репресії на півдні України проти політичних сил, оскільки спочатку на них, на початку 20-их років ХХ століття були направлені каральні заходи, і лише потім на культурне співтовариство.

Основні події ліквідаційної кампанії РСДРП відбувалися на регіональному рівні, в місцевих осередках. Саме тут розгорталася основна боротьба влади з опозицією, тут відпрацьовувалися методи роботи НК-ДПУ та зазнавали репресій конкретні люди.

В Одеській губернії, де в той час український рух не мав відповідної бази і сили, як у північних і центральних районах, і де традиційно, не звертаючи на повну аполітичність регіону, доволі міцні позиції мали саме меншовики, есери і єврейські партії, тобто саме ті партійні структури, які залишилися після ліквідації українських партій.

Цінним джерелом для дослідження цього питання поряд з матеріалами Одеських комітетів цих партій, матеріалами губкому КП(б)У є справи місцевої надзвичайної комісії, а пізніше політвідділу ДПУ [2, с. 164].

Одеська організація РСДРП була найпомітнішою як в кількісному, так і в якісному відношенні. В 1920 році меншовицька організація нараховувала до 700 членів, третину з них склали студенти. Одеські меншовики мали сильні позиції в профспілках. Вони повністю контролювали профспілку друкарів, а тому не мали проблем з виготовленням літератури.

Завдяки інформаторам, НК двічі у 1921 році завдала удару по організації РСДРП. В результаті чого було проведено відповідно 84 і 40 арештів, 32 чоловіки вислано.

В результаті арештів, на початку листопада 1921 року було захоплено друкарні меншовиків і, таким чином, попереджено випуск 17 бюлетеня. Це був вирішальний удар по періодиці одеських меншовиків. Одночасно було завдано ударів по організації есерів і попереджено арештами заплановані анархістами експропріації.

До початку 1922 року меншовики не зуміли налагодити роботи, і згідно рішення ЦК організація перейшла у підпілля. Діяльність одеських меншовиків зосередилася в гуртках соціалістичної молоді, які об'єднували 40 чоловік, та в гуртку друкарів. Молодь взяла на себе видавничу справу і випустила шість бюлетенів «Пролетарська молодь». Саме на них переорієнтувало свою роботу і ДПУ. У квітні були піддані арешту 10, в травні – 25 соціал-демократів, які потрапили на заслання або в табори [3, с. 37-38].

Незважаючи на втрати, робота організації продовжувалась. Не маючи достатньо інформації для того, щоб покласти край їх діяльності, ДПУ в лютому 1923 року перевело в Одесу з Миколаєва таємного співробітника, який працював серед тамтешніх меншовиків. Він зумів увійти в Одеську організацію РСДРП. Таким чином, політичне управління отримало додаткову інформацію про меншовицький комітет, який було законспіровано так, що більшість членів організації навіть не знали його складу.

Операція по ліквідації «антирадянських» партій була проведена по всій Україні в ніч з 12 на 13 квітня 1923 року. В Одесі спочатку планувався арешт 143 меншовиків, але з огляду на пріоритет операції по есерах було заарештовано 55 членів РСДРП. Паралельно проводилися масові обшуки, які дали багатий матеріал для повторної операції.

Значна увага приділялася і роботі по дезорганізації та дискредитації опозиції. Заарештованих схилили до публічного каяття взамін на звільнення та відновлення на роботі. В результаті 23 чоловіки погодилися опублікувати в газеті заяву про вихід з РСДРП [2, с. 165].

Подібні репресії деморалізували опозицію. Про це свідчить той факт, що проведена в червні повторна операція, в результаті якої було заарештовано 30 осіб і здійснено 60 обшуків, не дала ніякого компромісійного матеріалу. Єдиним результатом стала заява в місцевій газеті «Вісті» 25 меншовиків про вихід з партії. Подібні заяви опублікували меншовики в Миколаєві, Херсоні та інших містах.

В умовах становлення тоталітарного ладу всі спроби молоді створити об'єднання, не підпорядковані більшовицькій партії, були прире-

чені на невдачу. Правлячий більшовицький режим добився в 20-30-ті роки усунення будь-якої конкуренції в боротьбі за молодь і встановив повну монополію у молодіжному русі.

Ліквідація позапартійної опозиції означала остаточне утвердження однопартійної системи, яка була однією з головних передумов утворення тоталітарної системи в СРСР. Саме на боротьбі з нею пройшов становлення і вдосконалювався репресивний апарат ДПУ-НКВС, який був основною опорою правлячого режиму [4, с. 130].

Також, окрім політичних сил, масові репресії сколихнули культурне співтовариство. Особливо репресії охопили істориків та освітян.

Так, за наказом Сталіна більшовики розпочали справжнє полювання на людей. Серед жертв таких полювань були також і ті, що займалися різного роду «справами», які дуже не подобались партії прихильників марксизму-ленінізму. Ці люди були закохані в рідний край, в історію власного народу. І тому вони, не зважаючи на суворі роки встановлення і «тріумфальної ходи» радянської влади, займалися дослідженнями минулого народів України, збирали старовинні речі, організовували музеї, брали участь в різних розшуках і експедиціях минулого, захищали від знищення цінні експонати і пам'ятки історії та культури. Це були краснезнавці. Вони ставали плямою на очах всездозволяючої влади, дуже не подобались їй і тому вона почала їх потроху ізолювати й нищити.

Серед неспокійних душею були і миколаївські вчені – Теодосій Камінський, Микола Лагута, Сергій Цветко, Василь Фідровський, Олександр Яната [5, с. 135].

Наприклад, в 1920 році його заарештовують за доносом якогось О. Полянського. Почалися довготривалі допити. Але коли громадськість міста дізналась про арешт Т. Камінського, вона негайно встала на його захист, тим більше, що на той час він був обраний до міської музейної комісії при відділі народної освіти.

У 1929 році під час нової хвилі масових репресій його знову заарештовують і засилають до концтаборів сталінсько-берієвського режиму, де він пробув аж до 1954 р., коли його було реабілітовано [6, с. 75].

Яскравим прикладом репресованих освітян на півдні був Микола Лагута.

13 квітня 1920 року М. Лагута подає заяву до Миколаївського інституту народної освіти (ІНО) про призначення його викладачем української мови [10]. Саме тут, у стінах інституту розгортається діяльність по вивченню рідного краю, про яку він мріяв. Спочатку він цікавиться деякими фактами з історії краю, потім поступово збирає матеріали для майбутніх нарисів.

Арешт Миколи Дмитровича стався у 1929 році. Відтоді почали створюватися різні фабриковані справи, подібно до сумнозвісної «Спілки визволення України» (СВУ), до якої, начебто, належав і Лагута М. Д. [7, с. 157].

М. Лагуті інкримінували все, що тільки можливо, і особливо те, що він викладав українську мову і літературу. Його роблять націоналістом (у більшовицькому розумінні цього слова), ставлять у звинувачення те, що він був членом «Просвіти», домагався обов'язкового навчання українською мовою у всіх школах. А для підривної роботи використовував літературні вечори та ювілеї письменників. Провиною Лагути були й «тісні зв'язки з письменником І. Микитенком та директором Інституту матеріальної культури АН України Ф. Козубовським, через якого, начебто, передавав шпигунську інформацію польській розвідці...». І, нарешті, чи не найбільшим злочином вченого вважалося заняття... краєзнавством, в тому, що він випустив краєзнавчий збірник «Николаевщина» [8, с. 15].

Отже, М. Д. Лагуту було засуджено на три роки умовно і звільнено з-під варті із залу суду. Проте, діяльність М. Лагути була припинена третім арештом у жовтні 1937 року, після якого йому вже не судилося повернутися додому. 15 листопада цього ж року влада іменем сумнозвісної «трійки» пригадала талановитій людині арешти та навішані їй раніше безглузді звинувачення і за вказівкою УНКВС Одеської області засудила до розстрілу.

Також в цей час на Миколаївщині було репресовано В. Фідровського. Так, за скоєні «злочини» В. Фідровського, як свідчать документи, спочатку засудили до 8 років ув'язнення, а пізніше була визначена 10-річна судимість, без права листування.

Відмічаємо, що Й. Сталін добре розумів, що для функціонування його необмеженої влади потрібен апарат, який візьме під контроль не тільки діяльність людей, а і їхні душі та який буде підконтрольний тільки йому.

НКВС було перетворено у велику армію з дивізіями. Управління НКВС, по суті, стало абсолютною владою. Спеціальні відділи НКВС працювали на всіх заводах, фабриках, установах, навчальних закладах. Оклади в НКВС значно перевищували оклади партійних і державних працівників. НКВС передані кращі квартири й лікарні. «Гігантська мережа інформаторів, охоплює всю країну. Вони працюють, так би мовити, на громадських засадах, але отримують відчутні блага, постійно висуваються по службі. Перед ними тремтять їхні начальники на роботі. За право бути інформатором борються» [9, с. 441].

Сталінський тоталітарний режим у боротьбі з так званими «ворогами народу» активно використовував тортури. Й. Сталін направив шифровану телеграму партійному керівництву республік, а також наркомам внутрішніх справ. У ній зазначалося: «ЦК ВКП(б) роз'яснює, що застосування фізичного впливу у практиці НКВС було допущено з 1937 року, з дозволу ЦК ВКП(б). Відомо, що всі буржуазні розвідки застосовують фізичний вплив щодо представників соціалістичного пролетаріату, причому застосовують його в найбільш потворних формах. Питається, чому соціалістична розвідка повинна бути більш гуманна щодо затятих агентів буржуазії, заклятих ворогів робітничого класу? ЦК ВКП(б) вважає, що метод фізичного впливу повинен обов'язково застосовуватися щодо явних і нероззброєних ворогів народу як дійсно правильний і цілеспрямований» [10, с. 134].

Таким чином, дослідивши каральні заходи сталінського режиму на півдні України 20-30 років ХХ століття, ми дійшли висновку, що в 20-30-ті роки минулого століття на півдні України, особливо на Миколаївщині та Одещині було репресовано надзвичайно велику кількість спочатку політичних діячів та представників антибільшовицьких політичних партій, а в 30-их роках вже культурну інтелігенцію регіону, яких, щоправда, після розвінчання культу Сталіна було реабілітовано. Деяких посмертно.

Список використаних джерел

1. Сліпущенко С. М. Каральні заходи радянської влади проти інженерно-технічних працівників Півдня України в 1930-х роках. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Історичні науки. 2014. Вип. 3.37. С. 60-63.
2. Шитюк М. М. Більшовицький терор у 20-х ХХ ст. проти представників різних політичних партій і течій півдня України. Краєзнавство. 2001. С. 160-167.
3. Кокін С. А., Мовчан О. М. Ліквідація більшовиками правосесівської і меншовицької опозиції на Україні 1920-1924 роки. Київ. 1993. 128 с.
4. Шитюк М. М. Еволюція репресивно-каральної системи в радянській Україні. Український історичний журнал. 2001. № 3. С. 128-142.
5. Репресовані краєзнавці Миколаївщини. Краєзнавство. 1999. № 1-4. С. 134-138.
6. Никитин В. И. Исследование Ф. Т. Каминским памятников античности на Николаевщине. В кн.: Слов'янський світ та античні тра-

диції. Треті історико-культурологічні слов'язознавчі читання в м. Миколаєві. Миколаїв, 1999. С. 73-78.

7. Балабольшенко А. «СВУ»: Суд над переконаннями. Вітчизна. 1989. №11. С. 156-179.

8. Журецький Я. І., Шитюк М. М. Освітяни Миколаївщини - жертви репресій сталінізму. Миколаїв. 1994. С. 11-17.

9. Боярська З. І. Історія держави і права України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2001. 280 с.

10. Нікольський В. М. Масові репресії 1937 р. на Миколаївщині: порівняльний аналіз звітності НКВС. Наукові праці Національного університету «Києво-Могилянська Академія» Миколаївська філія. Том У. Історичні науки. Миколаїв, 2000. С. 94-98.

УДК 340.114.5

Шличек О. Ю.,
провідний фахівець науково-дослідної частини,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕФОРМАЦІЙ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віроломне повномасштабне вторгнення на територію нашої держави 24 лютого 2022 року, введення в Україні воєнного стану як особливого правового режиму зумовили зміни в усіх сферах суспільного життя та вимагають швидкого реагування з боку держави [1]. Успіх у подоланні відповідних викликів та загроз, спричинених воєнною агресією, залежить сьогодні від дій країни та пошуку нових можливостей для розвитку її економіки, вдосконалення законодавства та правової системи, ефективної роботи міжнародних інституцій та підтримки населення з розвинутою правовою свідомістю. В умовах російсько-української війни правова свідомість набуває особливого значення та потребує змістовного оновлення у бік підвищення значущості національної ідеї, національної ідентичності, національної культури та мови українців [10].

Формування правової свідомості та соціально-правової активності пов'язане з усвідомленням права як загальнолюдської цінності, визначальної ролі в регулюванні суспільних відносин, створенням сприятливих умов для життєдіяльності та розвитку людини.

Розвиток національно-правових почуттів особистості, патріотизму

як цінності правового мислення, правової освіченості та відповідальності є соціально важливими процесами в умовах сучасної України.

Науковці обґрунтовують розуміння правової свідомості як важливого стратегічного чинника процесу інтеграції сучасного українського суспільства до європейського і світового правового простору[4].

Аналіз наукової літератури показав, що вітчизняні та зарубіжні вчені досліджують положення щодо структури правосвідомості як важливого елемента правової культури, форми суспільної свідомості, її специфіки та духовної сутності (М. Цвік, Г. Маркова, О. Скакун, П. Рабінович, С. Сливка, М. Єнікєєв, В. Бедь, Н. Ткачова та ін.) [3].

Питання правової свідомості є предметом дослідження педагогіки (Н. Ткачова, І. Романова, М. Фіцула), кримінології (А. Долгова, А. Ратінов, І. Рущенко, О. Ярмиш), теорії держави і права (М. Горбатюк, В. Кучинський, М. Подберезький, О. Скакун), юридичної психології (В. Томсинов, Г. Шиханцов). Дослідники акцентують увагу на проблемах формування правосвідомості, гуманістичної високоморальної поведінки, превентивному вихованні, розглядають у гармонічній єдності право і мораль, підводять до висновку про правосвідомість як морально-духовну цінність, зорієнтовану на загальнолюдські гуманістичні ідеали [4], поєднуючи в собі знання, психологічний настрій, цінності, установки, тобто все, що складає в своїй єдності систему особистості[7].

Через правосвідомість відбувається відбиття правової дійсності, що передбачає осмислення й відчуття необхідності права; оцінку права; усвідомлення потреби у створенні розвиненої системи законодавства; осмислення внесення змін чи доповнень до чинних нормативних актів; сприйняття процесу й результатів реалізації права; співвідношення цінностей правових з моральними.

Формування правосвідомості зумовлюється взаємодією об'єктивних (соціальних) та суб'єктивних (індивідуально-психологічних) чинників [5].

Аналіз об'єктивних чинників формування правосвідомості особистості дозволяє як основній детермінанті цього процесу виділити такі соціальні явища, як соціально-економічна структура суспільства, система освіти та правового виховання в державі, акультурація правової системи [3].

Значний вплив на формування суспільної та індивідуальної правосвідомості мають глобальні суспільні зміни. В сучасний період повномасштабної війни, правова свідомість українців зазнає трансформацій. Український народ став рушійною силою боротьби за непорушність кордонів нашої держави, проявляючи високий рівень патріотично-правової культури [9].

Виконуючи стратегічне завдання щодо глобальних викликів сучасної України, особливу роль в громадянському суспільстві здійснює волонтерство. Задля вирішення важливих соціально-правових проблем, волонтерство консолідує зусилля свідомих громадян з високим рівнем національно-патріотичної культури.

Разом з тим, під впливом надзвичайних умов режиму воєнного стану, появою пов'язаних з ним відповідних обмежень прав і свобод людини, необхідність яких зумовлена потребою запобігання загрозам територіальної цілісності держави та її національної безпеки, створюються об'єктивні ризики поширення деформацій правової свідомості громадян.

Під деформаціями правосвідомості розуміють негативне соціально-правове явище, що полягає у відхиленні від норми настанов щодо права, його цінностей у свідомості особистості [6].

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану, нестабільності законодавства та постійного виникнення правових колізій, формування правосвідомості відбувається хаотично, асимілюючи в себе негативні прояви сучасного періоду. У свідомості певної категорії людей формується переконання в можливості вчинити правопорушення і не бути покараним. Як наслідок – недотримання й невиконання правових норм. Так, в сучасних умовах війни масово розповсюджуються кримінальні правопорушення, скоєні в кіберпросторі та охоплюють різноманітні сфери життя, завдаючи матеріальних збитків фізичним та юридичним особам. Такі протиправні діяння сприяють криміналізації суспільства, що призводить до реальної загрози безпеці країни [9].

Однією з причин та наслідком деформації правосвідомості є порушення прав людини. Слабка правова захищеність особистості підриває віру в закон, у здатність права забезпечити правопорядок. Вважаємо за необхідне реформування та удосконалення правової системи України у відповідність загальноєвропейським міжнародним нормам і принципам [2].

Слід зауважити, що об'єктивним фактором поширення правового нігілізму є черговий спалах внутрішнього переміщення в країні, оскільки для багатьох громадян залишаються невирішеними проблеми пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, зайнятості, реалізації права на житло, зокрема, тимчасове, послуги соціальної інтеграції та реінтеграції. В цьому аспекті заслуговує на увагу думка науковця Кульчицького Т. Р. про необхідність усунення прогалин законодавства в регламентації правових відносин ВПО в умовах воєнного стану. Це не тільки прискорить вирішення соціальних питань громадян, а й допоможе запобігати проявам правового нігілізму та зневаги до закону [8].

У цьому зв'язку, варто зазначити, що важливим завданням науковців у період повномасштабного вторгнення на територію нашої держави є необхідність зосередитися на настроях українського суспільства, проаналізувати детермінанти впливу на процеси формування правової культури для обґрунтування пріоритетних напрямів державної політики у сфері взаємодії громадянського суспільства, держави та особи.

Отже, маємо підстави підсумувати: подолання загрози національної безпеки, забезпечення суверенітету держави, удосконалення правової системи, стимулювання діяльності центрів волонтерського руху, організація правової просвітницької діяльності серед населення сприятимуть розвитку правової свідомості, патріотизму та соціальної активності громадян.

Список використаних джерел

1. Міловська Н. В., Кот О. О. Правова система в умовах воєнного стану : збірник наукових праць. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 540 с.

2. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану / Д. В. Марченко // Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) / НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права – Одеса : НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. – С. 100-106.

3. Шличек О. Ю. Удосконалення чинного законодавства як фактор формування правової свідомості студентської молоді / О. Ю. Шличек / Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – Харків, 2015. – С. 249–259.

4. Шличек О. Ю. Фактори попередження деформацій правової свідомості молоді / О. Ю. Шличек, А. І. Петров // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2017. – № 1. – С. 153-158. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_1_34.

5. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія. Харків : Право, 2008. 288 с.

6. Макарова О. В. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2010. 19 с.

7. Проблеми правосвідомості особи : [навч. посіб. для студ. вищ.

навч. закл.] / С. С. Сливка [та ін.] ; М-во внутр. справ України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : Львів. Держ. Ун-т внутр. справ, 2015. – 507 с.

8. Кульчицький Т. Р. Особливості регулювання правових проблем соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні / Т. Р. Кульчицький // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. – 2018. – Вип. 46. – С.133-145.

9. Черкас, М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання / Марина Євгенівна Черкас ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2014. – 153, [1] с. – Бібліогр.: с. 137-154

УДК 341: 343.8.

Orel Yurii Viktorovich

*Doctor en derecho, Profesor asociado
Investigador del «US-Ukraine Assistance Program»
Universidad de Sevilla (España)*

Roberto Rafael Galán Vioque

*Doctor en Derecho, Profesor titular
Universidad de Sevilla (España)*

LA ALIMENTACIÓN FORZADA DE LOS PRESOS EN LA DOCTRINA JURÍDICA ESPAÑOLA

La huelga de hambre suele plantear un conflicto entre la vida y la libertad de difícil solución al entremezclarse concepciones diversas de la existencia humana y argumentos de muy diversa índole (jurídicos, religiosos, filosóficos, humanitarios, etc.).

Uno de sus aspectos más problemáticos es el que se refiere a la alimentación forzada del huelguista. El dilema suele girar en torno a si es lícito alimentarlo aún contra su voluntad para evitar que muera, o si debe respetarse su decisión hasta el final y con todas las consecuencias, incluida la muerte [1, p. 139].

La huelga de hambre implica la decisión voluntaria de privarse de alimentos para obtener el reconocimiento efectivo de un derecho no admitido o vulnerado. Este mecanismo se utiliza como medio de presión, mediante una amplia publicidad del acto del huelguista. Una discusión moral relevante se plantea ante la cuestión de la legitimidad de administrar

alimentos en contra de la voluntad del huelguista, cuando su estado de salud está gravemente deteriorado por el ayuno prolongado [2, p. 86].

Cabe señalar, sin embargo, que los huelguistas de hambre rara vez quieren morir, pero algunos pueden estar dispuestos a hacerlo para lograr sus objetivos.

Al considerar la huelga de hambre como una forma de «suicidio heroico», algunos científicos españoles señalan que, junto con el derecho a la vida del hombre, consagrado en el artículo 15.1 de la Constitución Española, también tiene el derecho constitucional a la muerte (suicidio) [1, p. 126-128; 3].

No obstante, en la sentencia Tribunal Constitucional (en adelante – STC) 120/1990, de 27 de junio, el Tribunal Constitucional señaló que el derecho a la vida tiene un contenido de protección positiva que impide configurarlo como un derecho de libertad que incluya el derecho a la propia muerte. Ello no impide, sin embargo, reconocer que, siendo la vida un bien de la persona que se integra en el círculo de su libertad, pueda aquélla fácticamente disponer sobre su propia muerte, pero esa disposición constituye una manifestación del «agere licere», en cuanto que la privación de la vida propia o la aceptación de la propia muerte es un acto que la ley no prohíbe y no, en ningún modo, un derecho subjetivo que implique la posibilidad de movilizar el apoyo del poder público para vencer la resistencia que se oponga a la voluntad de morir, ni, mucho menos, un derecho subjetivo de carácter fundamental en el que esa posibilidad se extienda incluso frente a la resistencia del legislador, que no puede reducir el contenido esencial del derecho.

En virtud de ello, no es posible admitir que la Constitución garantice en su artículo 15.1 el derecho a la propia muerte y, por consiguiente, carece de apoyo constitucional la pretensión de que la asistencia médica coactiva es contraria a ese derecho constitucionalmente inexistente [4].

Como una huelga de hambre puede llevarse a cabo en una variedad de circunstancias y contextos, abordar este problema debe llevarse a cabo teniendo en cuenta las medidas de respuesta que el Estado debe aceptar en esta situación, cuando los derechos a la vida y la libertad entran en conflicto.

Cabe señalar que hasta la fecha no existe ninguna ley especial que regule cuestiones relacionadas con la alimentación forzada de los presos en España, así como alguna mención al respecto en la legislación penitenciaria, en particular la Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria (en adelante – LOGP) y el Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario (en adelante – RP).

Así, el artículo 3.4 LOGP sólo se establecen los principios generales funcionamiento de la actividad penitenciaria, del que se deduce que la administración penitenciaria velará por la vida, integridad y salud de los internos [5].

Esta obligación de velar por los citados bienes jurídicos de los internos, será desarrollada más ampliamente por parte del RP, en concreto, su artículo 210, que regula la asistencia sanitaria en casos de urgencia vital. Este artículo, parte de que todo tratamiento médico-sanitario se ha de llevar a cabo siempre con el consentimiento informado del interno [6].

Al mismo tiempo, no debe olvidarse que, el consentimiento informado deriva del derecho a la autonomía del paciente, por lo que debe ser respetado, ya que a tenor de lo dispuesto en el artículo 3.1 LOGP los internos podrán ejercitar los derechos civiles, políticos, sociales, económicos y culturales, sin exclusión del derecho de sufragio, salvo que fuesen incompatibles con el objeto de su detención o el cumplimiento de la condena.

Además, en el ámbito penitenciario van a seguir rigiendo las normas generales de la Ley 41/2002, de 14 noviembre, básica, reguladora de la autonomía del paciente y de derechos y obligaciones en materia de información y documentación clínica (en adelante – LDO), cuyo artículo 2.4 contempla, de manera bastante escueta, el derecho al rechazo al tratamiento. En concreto, señala, dentro de los principios informadores, que todo paciente o usuario tiene derecho a negarse al tratamiento, excepto en los casos determinados en la Ley. Su negativa al tratamiento constará por escrito [7].

También, sobre la base de la LDO, en principio el recluso se podría negar a cualquier tratamiento, incluso aquellos que tienen por finalidad hacer frente a un peligro inminente para la vida de éste. No obstante, aquí es donde el RP incorpora una especialidad con respecto a la LDO.

El artículo 210.1 RP permite a la Administración limitar el derecho a la autonomía del presidiario, ya que «se podrá imponer un tratamiento contra la voluntad del interesado, siendo la intervención médica la estrictamente necesaria para intentar salvar la vida del paciente y sin perjuicio de solicitar la autorización judicial correspondiente cuando ello fuese preciso. De estas actuaciones se dará conocimiento a la Autoridad judicial» [6; 8, p. 93].

Como puede verse, como garantía del respeto de los derechos y libertades de los presos, la administración penitenciaria está obligada a informar a la autoridad judicial de todas estas actuaciones, en concreto, al Juzgado de Vigilancia Penitenciaria, aunque debe señalarse que este control de la actuación es un control a posteriori, por lo que una vez llevada a cabo la actuación es el momento en el cual va a intervenir el Juez, y no con

anterioridad a la medida, requisito que debería exigirse con carácter general por parte de la legislación penitenciaria, salvo en los casos en los cuales la actuación médica no pudiera realizarse eficazmente si se espera la autorización judicial.

También hay que tener en cuenta el precepto del artículo 210.3 RP, que regula el internamiento forzoso de los presos en centros sanitarios. Cuando por criterio facultativo se precise el ingreso del interno en un Centro hospitalario y no se cuente con la autorización del paciente, la Administración Penitenciaria solicitará de la Autoridad judicial competente la autorización del ingreso de detenidos, presos o penados en un Centro hospitalario, salvo en caso de urgencia en que la comunicación a dicha Autoridad se hará posteriormente de forma inmediata [6].

Sobre la base de lo anterior, hay que tener en cuenta que el artículo 210 RP, ofrece serias dudas de legalidad. La obligación allí impuesta, de intervenir forzosamente cuando exista peligro inminente para la vida la vida y la salud del interno, sin necesidad de contar con el consentimiento informado, no encuentra fácil acomodo en el seno de la LOGP, norma que desarrolla.

En la medida en que no es posible encuadrar la obligación en el artículo 3.1 LOGP, el artículo 210 RP carece de base legal para hacerlo, y por tanto sería contrario a lo dispuesto en la LDO, en concreto a su artículo 8.1, que exige el consentimiento informado del paciente en toda intervención que se quiera llevar a cabo sobre su salud.

Así pues, este artículo 210 RP debe ser considerado ilegal, al carecer de cobertura legal suficiente para permitir actuar a la Administración Penitenciaria en contra o careciendo de consentimiento del interno [8, p. 93].

En el contexto de los temas analizados, también consideramos necesario prestar atención a las disposiciones contenidas en la Declaración de Malta de la Asociación Médica Mundial sobre las Personas en Huelga de Hambre (en adelante – la Declaración de Malta), adoptada por la 43ª Asamblea Médica Mundial en noviembre de 1991, que fue revisada repetidamente, la última vez en octubre de 2017.

En particular, el artículo 4 de la Declaración de Malta trata del respeto a la autonomía. Dice que el médico debe respetar la autonomía de la persona. Esto puede incluir una evaluación difícil, ya que los deseos reales de la persona en huelga de hambre puede que no sean tan claros como parecen. Toda decisión pierde fuerza moral si se toma bajo amenazas, presión o coerción de los pares. No se debe obligar a las personas en huelga de hambre a ser tratadas si lo rechazan. Aplicar, dar instrucciones o ayudar a la alimentación forzada contra un rechazo informado y voluntario es

injustificable. La alimentación artificial con el consentimiento explícito o necesariamente implícito de la persona en huelga de hambre es aceptable éticamente [9].

Merece especial atención el análisis de las decisiones del Tribunal Europeo de Derechos Humanos, que ha considerado reiteradamente que la alimentación forzada de los presos constituye una tortura, con lo que se ha constatado una violación del artículo 3 del Convenio Europeo de Derechos Humanos (en adelante – el Convenio Europeo), que establece que nadie podrá ser sometido a tortura ni a penas o tratos inhumanos o degradantes [10].

Al mismo tiempo, cabe señalar que la alimentación forzada destinada a salvar la vida de un preso que de manera consciente y voluntaria se niega a ingerir alimentos no es, per se, contraria al artículo 3 del Convenio Europeo, siempre que la medida sea necesaria desde el punto de vista médico y se adopte de conformidad con las garantías procesales exigibles. Además, la forma en que se administre esa alimentación en ningún caso debe traspasar el umbral mínimo de gravedad para ser considerado un trato contrario al artículo 3 del Convenio Europeo [11].

A pesar de esto, hasta la fecha, la doctrina del Tribunal Constitucional respecto a la alimentación forzada de los presos se refleja en STC 120/1990, de 27 de junio, a la que siguieron, reiterando su doctrina, las SSTC 137/1990, de 19 de julio, y 11/1991, de 17 de enero.

Todas ellas se pronunciaron a favor de la alimentación forzada de varios presos del grupo terrorista GRAPO o del ETA que iniciaron una huelga de hambre en protesta contra algunas medidas penitenciarias (exigían su reagrupamiento en un mismo centro penitenciario y otras mejoras de sus condiciones de vida en prisión).

El Tribunal Constitucional analiza los diferentes derechos fundamentales invocados por los recurrentes (a la vida, a la integridad física y moral, no sometimiento a tortura ni a tratos inhumanos o degradantes, a la libertad ideológica, a la libertad física y a la intimidad personal) para llegar a la conclusión de que la asistencia médica obligatoria autorizada por la resolución judicial objeto de recurso no vulnera ninguno de los derechos fundamentales invocados «ni, en si misma, ni en la forma y alcance con que ha sido autorizada, constituyendo tan solo una limitación del derecho a la integridad física y moral garantizada por el artículo 15.1 Constitución Española, y unida inevitablemente a ella una restricción a la libertad física, que vienen justificadas por la necesidad de preservar el bien de la vida humana, constitucionalmente protegido, y que se realiza mediante un ponderado juicio de proporcionalidad, en cuanto entraña el mínimo

sacrificio del derecho que exige la situación en que se hayan aquellos respecto de los cuales se autoriza» [4].

En las sentencias citadas anteriores, el Tribunal Constitucional partiendo de la base de la especial relación de sujeción especial a la que se encuentra sometidos los internos, señala que es posible limitar los derechos del huelguista en hambre, alimentando a éste forzosamente. En concreto, en el Fundamento Jurídico sexto, el Tribunal Constitucional afirma que «aunque el concepto de relación especial de sujeción es de por sí impreciso (STC 61/1990), no puede ponerse en duda que la reclusión en un centro penitenciario origina una relación jurídica de esa naturaleza, según ha declarado la STC 2/1987, y así se desprende directamente de la propia Constitución, cuyo art. 25.2, en atención al estado de reclusión en que se encuentran las personas que cumplen penas de privación de libertad, admite que los derechos constitucionales de estas personas puedan ser objeto de limitaciones que no son de aplicación a los ciudadanos comunes y, entre ellas, las que se establezcan en la ley penitenciaria, que regula el estatuto especial de los reclusos en centros penitenciarios. Esta relación de especial sujeción, que debe ser siempre entendida en un sentido reductivo compatible con el valor preferente que corresponde a los derechos fundamentales, origina un entramado de derechos y deberes recíprocos de la Administración y el recluso, entre los que destaca el esencial deber de la primera de velar por la vida, integridad y salud del segundo, valores que vienen constitucionalmente consagrados y permiten, en determinadas situaciones, imponer limitaciones a los derechos fundamentales de internos que se colocan en peligro de muerte a consecuencia de una huelga de hambre reivindicativa, que podrían resultar contrarias a esos derechos si se tratara de ciudadanos libres o incluso internos que se encuentren en situaciones distintas» [4].

Según este fundamento que hemos transcrito, para el Tribunal Constitucional los internos se encuentran en una situación de sujeción especial con respecto a la Administración Penitenciaria, que permite a ésta intervenir de una manera más amplia e intensa a como lo haría con cualquier otro ciudadano, aunque ha de recordarse nuevamente que el simple hecho de encontrarse en la citada relación de sujeción especial no implica necesariamente una limitación de los derechos del interno, que recordemos conserva todos sus derechos según dispone el artículo 3.1 LOGP, ya que los internos podrán ejercitar sus derechos salvo que fuesen incompatibles con el objeto de su detención o el cumplimiento de la condena [8, p. 94-95].

El propio Tribunal Constitucional no justifica única y exclusivamente la intervención administrativa sobre la base de la teoría de las relaciones especiales de sujeción.

Frente a la tesis de los recurrentes de la existencia de un derecho a morir, niega que la alimentación forzada de los presos viole otros dos derechos fundamentales reconocidos en los artículos 15.1 y 16.1 de la Constitución Española, a saber, el derecho a la vida y a la integridad física y moral y el derecho a la libertad ideológica y religiosa.

Para colmo, el Tribunal Constitucional indicó que el hecho de que la alimentación forzada, cuya finalidad es impedir la muerte de los recurrentes no pueda considerarse constitutiva de trato inhumano o degradante en razón del objetivo que persigue, no impide sin embargo, por sí mismo, que se le pueda considerar como tal, sea en razón de los medios utilizados, sea por constituir una prolongación del sufrimiento, sin lograr pese a ello, evitar la muerte. Ambos hipotéticos reproches han de ser, sin embargo, también desechados, el primero de ellos, porque ya la resolución impugnada excluye expresamente el recurso a la alimentación por vía oral, que es la única cuyo empleo podría ser entendido como una humillación para quien hubiera de sufrirla y el segundo, porque el propósito de la medida no es el de provocar el sufrimiento, sino el de prolongar la vida [4].

Para concluir, nos gustaría decir que la doctrina española sobre la alimentación forzada, enunciada en las sentencias del Tribunal Constitucional, que permite la alimentación forzada de los huelguistas internos en establecimientos penitenciarios atendiendo a la relación de sujeción especial que los liga con la Administración penitenciaria y a los deberes que ésta asume, adoptada a finales del siglo pasado, en los últimos tiempos, cada vez más criticado y cuestionado por quienes estiman necesaria la puesta al día de una doctrina producto de un momento y unas circunstancias jurídico-políticas muy distintas de las actuales.

Bibliografía citada

1. Juan Manuel Criado Gámez. Huelga de hambre y alimentación forzada. Derecho y salud. Vol. 21. Nº Extra 1. 2011. págs. 125-139.
2. Francisca Reyes Arellano, Josefina Razazi Fuenzalida. Huelga de hambre, alimentación forzada y responsabilidad profesional: alcance y consideraciones éticas. Revista De Nutrición Clínica y Metabolismo, Vol. 4. Nº. Supl 1. 2021. págs.86-93.
3. Constitución Española de 6 de diciembre de 1978 // «BOE» núm. 311, de 29 de diciembre de 1978. – URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>. (fecha de acceso: 03.05.2023).

4. Sentencia del Tribunal Constitucional 120/1990, de 27 de junio. «BOE» núm. 181, de 30 de julio de 1990. URL: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-T-1990-18314>. (fecha de acceso: 03.05.2023).

5. Ley Orgánica General Penitenciaria // «BOE» núm. 239, de 5 de octubre de 1979. – URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708>. (fecha de acceso: 03.05.2023).

6. Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario // «BOE» núm. 40, de 15 de febrero de 1996. – URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1996-3307>. (fecha de acceso: 03.05.2023).

7. Ley 41/2002, de 14 noviembre, básica, reguladora de la autonomía del paciente y de derechos y obligaciones en materia de información y documentación clínica // «BOE» núm. 274, de 15 de noviembre de 2002, páginas 40126 a 40132. – URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/2002/11/14/41>. (fecha de acceso: 03.05.2023).

8. Javier García Amez. Rechazo al tratamiento y riesgos para la vida del paciente. Derecho y salud. Vol. 21. Nº 1. 2011. págs. 85-97.

9. Declaración de Malta de la AMM sobre las Personas en Huelga de Hambre : página web oficial de la Asociación Médica Mundial. – URL: <https://www.wma.net/es/policias-post/declaracion-de-malta-de-la-amm-sobre-las-personas-en-huelga-de-hambre/>. (fecha de acceso: 04.05.2023).

10. Convenio Europeo de Derechos Humanos. Página web oficial del Tribunal Europeo de Derechos Humanos. – URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_spa.pdf. (fecha de acceso: 04.05.2023).

11. Nevmerzhitsky c. Ucrania : decisión del Tribunal Europeo de Derechos Humanos de 5 de abril de 2005, núm. 54825/00. Página web oficial del Tribunal Europeo de Derechos Humanos. – URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22temid%22:%5B%22001-68715%22%5D%7D>}. (fecha de acceso: 04.05.2023).

Окмінська Т. В.

Магістрант першого року навчання
Навчально-наукового інституту
післядипломної освіти

ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв

Коваль А. А.

д-р юрид. наук, професор, професор кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

На жаль, сучасний демографічний стан характеризується зниженням рівня та якості життя української сім'ї, що суттєво обмежує її здатність реалізувати природні та соціальні функції. Сімейно-побутова сфера стала сприятливим середовищем для розвитку та розповсюдження соціальної дезорганізації та паразитизму, алкоголізації та деморалізації, асоціальних установок певної частини населення. Консерватизм, обмежений соціальний контроль та неформальний характер відносин значно полегшили хід цих процесів. Наведені та низка інших факторів призвели до погіршення морально-психологічного мікроклімату в цьому середовищі та посилення сімейних конфліктів у найбільш криміногенних формах. Останнє призвело до погіршення кримінальної ситуації у сімейно-побутовій сфері [1].

Донедавна проблема домашнього насильства була дещо поверхневою з кількох причин. По-перше, на жаль, для більшості українських сімей такий стан справ є нормальним, і часто навіть не йдеться про звернення до правоохоронних органів. По-друге, беручи до уваги тяжкість шкоди, до якої призводить домашнє насильство, а це тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, вбивства (близько 30% вбивств вчиняються на побутовій основі), побиття, звалтування, погрози смертю, доведення до самогубства тощо, постало питання, як правильно кваліфікувати дії злочинця. Криміналізація домашнього насильства, яка фактично розпочалася 11 січня 2019 року, коли був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України з метою імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Саме цей закон вніс зміни до Кримінального кодексу України, зокрема, його доповни-

ли статтею 126-1 «Насильство в сім'ї». Це був серйозний крок у протидії проявам домашнього насильства. Відповідно до розпорядження статті 126-1 Кримінального кодексу: домашнє насильство - це навмисне систематичне вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства щодо подружжя чи колишніх подружжя або іншої особи, з якими винний перебуває (перебував) у родині чи близьких стосунках, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, інвалідності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілого. Іншим законодавчим актом, який регулює домашнє насильство, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2].

У ст. 1 цього закону зазначено: домашнє насильство - дії (дії чи бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Як бачимо, визначення поняття «домашнє насильство» у ст. 126-1 КК дещо відрізняється від терміну, що міститься у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема, різниця полягає у наявності у переліку видів можливого насильства: у Законі існує такий вид насильства, як сексуальне, котрий відсутній у ст. 126-1 Кримінального кодексу України. В даному випадку дії злочинця мають ознаки злочину, відповідальність за який передбачена частиною 2 статті 153 Кримінального кодексу України «Сексуальне насильство»:

Сексуальне насильство, вчинене неодноразово або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких дій стосовно подружжя або колишніх подружжя або іншої особи, з якою винним є (був) у сімейних або близьких стосунках (наш курсив), або стосовно особи у зв'язку з виконанням службового, професійного чи державного обов'язку цієї особи, або стосовно жінки, свідомо для винного, який перебував у штаті вагітності [3].

Таким чином, законодавець передбачив кримінальну відповідальність за всі прояви (види) насильства. Аналіз судової практики та статистичних даних після внесення змін до Кримінального кодексу України показав, що, за даними Генеральної прокуратури України, у

період з січня по вересень 2019 року було враховано 700 правопорушень, відповідальність за які передбачена бо у ст. 126-1 Кримінального кодексу України, з яких у 442 випадках було вручено повідомлення про підозру, а у 421 справі - провадження передано до суду з обвинувальним висновком [4]. Аналіз судової практики, а саме вироків, які вже набрали законної сили, згідно зі ст. 126-1 Кримінального кодексу України показали, що найбільша кількість осіб, щодо яких здійснюється домашнє насильство, - жінки. Це дружини, наложниці, колишні дружини, матері та сестри. Наприклад: 8 липня 2019 року Буський районний суд Львівської області засудив чоловіка до 150 (ста п'ятдесяти) годин громадських робіт за вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1, за таких обставин: перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за місцем проживання без причини, умисно, систематично вчинив психологічне насильство над своєю матір'ю, проявився у безпричинних конфліктах, зображеннях з нецензурними словами, що призвело до його психологічні страждання [5].

Аналіз вироків у цій категорії справ показав, що загалом суд призначає покарання у вигляді громадських робіт, дії насильницького характеру вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, і більшість потерпілих укладають угоду про примирення із засудженим. Наприклад, кримінальне провадження стосовно домашнього насильства відкрито щодо особи, яка вже тричі була засуджена за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, невиконання захисного наказу або невиконання виправної програми», оскільки, як зазначено у статті 126-1, домашнє насильство визнається систематичним вчиненням фізичного, психологічного чи економічного насильства, до якого відповідно до статті 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення здійснюються громадські роботи (від 30 до 40 годин за частиною 1 та від 40 до 60 годин за частиною 2) або адміністративний арешт (до 7 та більше до 15 днів) [6], і який після цього вчинив діяння, передбачене статтею 126-1 Кримінального кодексу України, своєю поведінкою чітко свідчить про небажання виправляти та придушувати протиправні дії. Друге впливає з першого: чому при розгляді справ про домашнє насильство суд переважно обирає найменше покарання - громадські роботи, а не арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до двох років? Звичайно, причина в тяжкості злочину та наслідках, що сталися.

Але винний, до якого вже застосовано громадські роботи, а можливо і адміністративний арешт, продовжує протиправні дії та вчиняє злочин. По-третє, угода про примирення, це вже не питання до

суду чи законодавця, а до жертв домашнього насильства. І питання, мабуть, риторичне. Чому, потерпаючи від систематичних протиправних дій, імідж, психологічний тиск, у будь-якому випадку призводить до фізичної шкоди (адже, на наш погляд, немає чистого фізичного чи психологічного насильства).

Вони взаємозалежні, фізична шкода заподіює психологічні страждання, і навпаки - психологічне насильство призводить до фізичної шкоди), чи погоджуються потерпілі на примирення і навіть більше, продовжують жити з винним (кривдником) і продовжують зазнавати знущань?

Зміни до Кримінального кодексу України із запровадженням кримінальної відповідальності за домашнє насильство, безумовно, стали значним кроком на шляху подолання проблеми державного масштабу. Зараз ми можемо говорити про домашнє насильство не як про узагальнене поняття, а як про конкретний злочин.

Ситуація із домашнім насильством настільки давня в Україні, що основною проблемою можна назвати навіть не саму власне наявність домашнього кривдження, а дуже низьку інформованість потерпілих жінок про психологічний і правовий аспекти, замовчування проблеми жертвами й очевидцями й відносно байдужість і влади, і громадськості.

Список використаної літератури:

1. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Головкін Богдан Миколайович; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 218 с.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341- III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/>.
5. Вирок іменем України від 8 липня 2019 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82871869>.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

Мамчур Л. В.,

канд. юрид. наук, доцент,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв

Ситцевой В. В.,

представник у справах інтелектуальної
власності (патентний повірений),

Київський інститут інтелектуальної власності ОНЮА, м. Київ

ПЛАГІАТ ЯК ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В ІСЛАМІ

Крадіжка майна в ісламі має чітку заборону. Так, в Корані у сурі «Трапеза» прямо зазначено: «Крадію і крадійці відріжьте руку як покарання за їх злочин. Покарання це як приклад від Аллаха, воістину, Аллах – Великий, Мудрий!» (5:38) [1, с.82-83].

Привласнення чужого майна непомітно й таємно в ісламському світі визнається серйозним злочином, що порушує недоторканність майна людини та наносить їй шкоду. У розказаному Імамом Даудом хадісі Пророк попереджав мусульман: «Не з нас той, хто грабує, віднімає чуже майно або допомагає у цьому» (ат-Табарані) [2].

До чесних та законних (ḥalāl - «вільне», «незв'язане») способів набуття власності, які відповідають Шаріату, іслам відносить набуття багатства шляхом торгівельної діяльності (2:275), організації різних промислів та ремесел, створення разом з іншими різних товариств, розробки природних багатств, а також набуття власності своєю працею (53:39-41) [3, с. 377-379]. Основним способом набуття власності для мусульманина в Корані зазначена власна праця. У сурі «Зоря» Пророк вказав: «Воістину, людина отримає лише те, до чого прагне, і побачать прагнення її, а потім вона сповна отримає винагороду!» (53:39-41) [4, с. 341]. Отже, в ісламському світі цей спосіб набуття власності вважається чесним та таким, що заслуговує на повагу, адже людина набула її на зароблену у роботодавця винагороду у відповідності зі своєю працею або реалізувала матеріальні чи інтелектуальні результати своєї діяльності. Звертаючись до людей із закликом заробляти собі хліб чесною працею, не присвоюючи чуже, в одному з хадісів Пророк каже: «Ніхто не їв кращої їжі, ніж та, яка зароблена своїми руками» [5].

У сурі «Корова» мусульманам ставиться в обов'язок поважати право власності іншої особи: «Не пожирайте незаконно майна одне одного та не підкуплюйте суддів, щоб свідомо, шляхом гріха, привласнити частину майна інших людей!» (2:188). Тому Постійний комітет фетви, очолюваний покійним шейхом Абд Аль-Азізом Ібн Базом, зокрема,

заявив: «Власність мусульманина не дозволено (забирати іншим) без його згоди»... Це стосується (всіх) незалежно від того, чи є власник... мусульманином чи немусульманином...» [6]. Відтак, з фетви Постійного комітету слідує, що викрадене майно не є халяльним і не може прийматись як благодійність.

Плагіат є гріхом для мусульманина і заборонений у мусульманських ВНЗ. Натомість, підкреслюється важливість дотримання традиційної для мусульман багатовікової практики *isnâd* (атрибуції, або цитування і посилання) стосовно джерел відповідної думки або тексту у релігійних розповідях Хадіс. Наявність усталеної практики *isnâd* дозволила забезпечити чистоту священних для мусульман релігійних текстів. У класичному дискурсі *isnâd* те, що зараз називають плагіатом, було відоме як *tadlîs* (оманлива атрибуція) [6].

Тим часом, у площині права стосовно визнання авторського права майном, порушення прав на яке не визнається халялем, у ісламських країнах сформовано три точки зору [7].

Згідно першої точки зору, практика визнання авторських прав власністю є прийнятною у ісламі, а тому мусульмани мають поважати наслідки застосування законів про авторське право (Бакра Абу Зайда, Такі ад-діна Усмані, Абдулла ібн Мані, Вахба аз-Зухайлі, ібн Усейміна, Салмана аль-Ауда та багато інших). На думку цих вчених, створення твору або винаходу є особистим письмовим твором автора, якому він належить. Цей об'єкт має матеріальну цінність і завдяки його використанню люди можуть отримувати кошти. Тому авторські права повинні дотримуватись з точки зору Шаріату, а їх порушення є недопустимим.

Абдулла ібн Байї та Мухаммад Абдул-Латіфа аль-Фурфура займають окрему точку зору, відповідно до якої закони та принципи авторського права мають бути дотриманими, за виключенням пов'язаних з релігією творів.

Противниками концепції авторського права є Мухаммад Шафі (колишній муфтії Пакистану), Абдул-Раззаак Афіфі та Мухаммад Мухтар аль-Шинкіті. На думку цих вчених-ісламістів, в Корані та Сунні, поперше, відсутні тексти, які свідчать про існування та підтримання практики авторського права. По друге, авторське право є формою «приховання знань», і по-третє, жоден мусульманин не може і не повинен володіти виключними правами на знання, а тому авторське право має бути заборонене. Відтак, жодної мови про отримання авторських прав власності на створений мусульманином твір, як про повноцінний спосіб набуття права власності, не може бути.

Бачимо отже, що найкраще узгоджується із прийнятою у світі системою авторських прав перша позиція ісламських учених, які, попри відсутність в Корані та Сунні прямих посилань на авторське право, все ж вважають, що вчені мають можливість на підставі загальних та конкретних вказівок цих священних для мусульман книг та їх дослідження з врахуванням сучасної практики виводити закони, які конкретно не висвітлені у Корані та Сунні.

Друга позиція є оригінальною в частині винятку щодо релігійних матеріалів, але стосовно усіх інших творів вона співпадає із першою позицією у підходах. Враховуючи наявність багатовікової традиції *isnād*, такий виняток, на нашу думку, видається цілком логічним і лише підтверджує основне правило.

Твердження прихильників третьої концепції про те, що авторське право є формою приховання знань, викликає у нас нерозуміння, оскільки основним завданням інституту авторського права є саме розповсюдження знань сукупно із захистом прав творця на результати інтелектуальної діяльності. Не отримує нашої підтримки й теза про недопустимість володіння знаннями, оскільки ідеї та знання авторським правом не захищаються.

Список використаних джерел

1. Die ungefähre Bedeutung des Al-Qur`an Al Karim in deutscher Sprache, aus Arabischen von Abur-Rida, Muhammad ibn Ahmad ibn Rassoul, Lies Stiftung, 2013. 850 p.

2. 10 хадисов о тех, с кем Пророк (мир ему) не желал иметь ничего общего: Подборка высказываний пророка Мухаммада. URL: <https://islam-today.ru/veroucenie/10-hadisov-o-teh-s-kem-Prorok-ne-jelal-imet-nichego-obshego/>

3. Мухаммад Садик, Мухаммад Йусуф. Права человека в исламе. СПб.: Изд-во «ДИЛИА», 2008. 288 с.

4. Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою [Текст] / [пер. з арабської, передмова, коментарі, дослідження М. М. Якубовича]. – Медіна : Центр короля Фагда з друку Преславного Сувою, 2012. 998 с.

5. Проект «Энциклопедия хадисов Пророка и ее переводы» URL: <https://hadeethenc.com/ru/browse/hadith/3752>

6. Is Plagiarism Allowed in Islam? *Zayeneesha*, July 10, 2017. URL: <https://ayeina.com/is-plagiarism-allowed-in-islam/>

7. Jamaal al-Din Zarabozo. Copyright: An Islamic Perspective. The Cognate, June 16, 2022. URL: <https://thecognate.com/copyright-islam/>

Кобак М. В.,
канд. юрид. наук, старший викладач
кафедри конституційного та адміністративного
права і процесу, ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв.
Начальник відділу забезпечення судового процесу
та аналітично-статистичної роботи
Миколаївського окружного адміністративного суду,
м. Миколаїв, Україна

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Під час щоденної роботи з Кодексом адміністративного судочинства України (далі - КАСУ) можна виявити як його переваги, так і недоліки. Також свідоме читання та застосування КАСУ на практиці призводить до більш глибоких та досконалих роздумів щодо його змісту та розташуванню деяких положень.

Невичерпаною дискусією у наукових колах до теперішнього часу є проблема ідентичності чи все ж таки різного тлумачення термінів «принцип» та «засада».

КАСУ подає їх як рівні між собою поняття. В статті 2 частиною 3 закріплено основні засади (принципи) адміністративного судочинства. Далі йде їх перелік [1].

Якщо проаналізувати цей перелік, усвідомити зміст кожного положення, то можна погодитись, що це дійсно принципи адміністративного судочинства. Значна кількість з них притаманна не лише адміністративному, а й іншим видам судочинства. Наприклад, верховенство права, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, обов'язковість судового рішення тощо.

Однак, вважалось би більш вірним все ж таки відокремити поняття «принцип» та «засада» в адміністративному судочинстві. Звернемось до їх визначення в словниках.

Тлумачення слова «принцип» у чоловічому роді: 1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; основний закон якої-небудь точної науки; в принципі – в основному, в загальному. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. 3. Переконавання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [2].

Тлумачення слова «засада» в жіночому роді: 1. Основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь. 2. Вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки. 3. Спосіб, метод здійснення чого-небудь [3].

Бачимо, що при тлумаченні поняття «засада» використовується поняття «принцип». Можна зробити висновок, що це слова синоніми. Однак, вбачається більш вірним, що поняття «засада» є більш узагальнюючим та значущим, аніж поняття «принцип».

На даний момент можливо запропонувати відносити до засад адміністративного судочинства наступні положення КАСУ:

1. закон, який встановлює нові обов'язки, скасовує чи звужує права, належні учасникам судового процесу, чи обмежує їх використання, не має зворотної дії в часі (ч. 4 ст. 3);

2. у разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права). Аналогія закону та аналогія права не застосовується для визначення підстав, меж повноважень та способу дій органів державної влади та місцевого самоврядування (ч. 6 ст. 7);

3. неподання суб'єктом владних повноважень відзиву на позов без поважних причин може бути кваліфіковано судом як визнання позову (друге речення ч. 4 ст. 159).

На наш погляд, виокремлення вказаних положень в одну статтю КАСУ або окрему частину статті 2 КАСУ, значною мірою полегшило б розуміння самої суті адміністративного судочинства та його відмінності від інших видів судочинства. Крім того, чітко були б в одному місці згруповані загальні положення, що впливають на весь адміністративний процес.

Щодо деяких інших уточнень до змісту КАСУ.

Стаття 29 «Передача адміністративної справи з одного адміністративного суду до іншого» передбачає можливість суду як до так і після відкриття провадження у справі направити її до іншого адміністративного суду у випадку порушення територіальної юрисдикції (підсудності) (п. 2-3 ч. 1 ст. 29) [1].

Однак, при встановленні порушень предметної юрисдикції судді, посилаючись на аналогію закону (ч. 6 ст. 7 КАСУ) теж направляють справу з одного адміністративного суду до іншого. Іншого, альтернативного шляху виходу із такої ситуації законодавцем в приписах КАСУ не передбачено.

Внесення до п. 2-3 ч. 1 ст. 29 КАСУ лише одного слова «предметної» значно б полегшило і розуміння КАСУ і його застосування. Пропонується викладення цих пунктів в такій редакції: «Суд передає адміністративну справу на розгляд іншого адміністративного суду, якщо:

2) при відкритті провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної та/або предметної юрисдикції (підсудності) іншого суду;

3) після відкриття провадження у справі суд встановить, що справа належить до територіальної та/або предметної юрисдикції (підсудності) іншого суду;».

Також виявлені неточності у змісті статей 12 «Форми адміністративного судочинства» та статті 257 «Справи, що розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження» КАСУ. У ч. 4 ст. 12 зазначено вичерпний перелік справ, що розглядаються виключно за правилами загального позовного провадження. На даний момент їх шість. Слід зазначити, що в редакції КАСУ 2017 року їх було взагалі чотири. У 2018 та 2020 роках цей перелік доповнено ще двома категоріями справ.

Частина 4 статті 257 містить перелік справ, що не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження. Таких справ вказано лише чотири.

Тобто, і в ч. 4 ст. 12, і в ч.4 ст. 257 КАСУ вказано про одне й те саме – про справи, що розглядаються за правилами лише загального позовного провадження, відповідно ні в якому випадку не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження. Але переліки цих справ не співпадають.

Здається, що законодавець у 2018 та 2020 роках, коли розширив перелік справ, що розглядаються за правилами загального позовного провадження шляхом внесення змін до ст. 12 КАСУ, банально «забув» включити ще 2 категорії справ до ст. 257 КАСУ.

Не зовсім зрозумілим є дублювання одного й того самого положення у змісті КАСУ. Вбачається більш вірним взагалі у ст. 257 не вказувати перелік справ, що не можуть розглядатись в порядку спрощеного провадження. Цілком логічно, що справи, які повинні розглядатись виключно у загальному позовному провадженні (ч. 4 ст. 12) не можуть розглядатись у спрощеному позовному провадженні.

І це лише деякі неточності у КАСУ. Наприклад нещодавно, 1 березня 2023 року, Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи ч. 1 ст. 294 «Ухвали, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду», ч. 6 ст. 383 «Визнання протиправними рішень, дій

чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень – відповідчачем на виконання рішення суду» КАСУ в тім, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком ст. 383 КАСУ [4]. Зміни у КАСУ на виконання вказаного рішення КСУ станом на травень 2023 року не внесені.

Ми досліджували неточності ст. 383 КАСУ щодо необхідності оплати судового збору за подання такої заяви та, водночас, відсутності розміру ставки судового збору в Законі України «Про судовий збір» [5]. Зміни у КАСУ та Закон України «Про судовий збір» станом на травень 2023 року не внесені.

Кодекс адміністративного судочинства потребує редагування для вірного правозастосування усіма правниками нашої країни. Зрозуміло, що на даний момент це не є головною та пріоритетною задачею законодавчої влади, з урахуванням воєнного стану в нашій країні. Але наукова спільнота напрацьовує матеріал для вдалого редагування положень КАСУ.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

2. Словник української мови: в 11 томах. Т. 7, 1976. Стор. 693. <http://sum.in.ua/s/pryncyp> (дата звернення: 18.05.2023).

3. [Словник української мови: в 11 томах. Т. 3, 1972. Стор. 300.](http://sum.in.ua/s/zasada) <http://sum.in.ua/s/zasada> <http://sum.in.ua/s/pryncyp> (дата звернення: 18.05.2023)

4. Рішення Конституційного Суду України від 01.03.2023 р. № 2-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#n115> (дата звернення: 30.04.2023).

5. Кобак М., Казарян Е. Практичні аспекти щодо судового збору при вирішенні адміністративними судами заяв, пов'язаних із виконанням судових рішень. *Law. State. Technology*. 2021. № 4. С. 50-55.

DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-4-9>.

URL: <http://journals.politehnica.dp.ua/index.php/lst/article/view/53>

Данильян О. Г.,
д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

Дзьобань О. П.,
д-р філос. наук, професор, головний науковий співробітник,
Державна наукова установа «Інститут інформації,
безпеки і права
Національної академії правових наук України»,
м. Київ, Україна

ЦИФРОВА ЛЮДИНА ЯК ПРОДУКТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У теперішній час активно формується нова глобальна соціальна реальність, яка діалектично поєднується з локальною соціальною реальністю. Світ на глобальному й на локальному рівнях стикається з ускладненням соціокультурної динаміки суспільства, небаченими раніше біфуркаціями. Нові соціокультурні реалії несуть екзистенційну невизначеність і ризику.

Цифровий простір, що формується, відіграє вирішальну роль у новій інформаційній картині світу, коли інформація виступає як двигун суспільного й технічного прогресу і стає об'єктивною характеристикою матеріальних систем і їх взаємодії. У такому просторі спостерігаються тенденції до трансформації представлення особистості в її віртуальній формі, яка виконує завдання необхідної адаптації у мінливих інформаційних потоках глобального цифрового простору. В умовах сучасного розвитку суспільства цифровізація людини є важливою умовою соціальної адаптації до нових викликів постмодерного світу.

Цифровий простір з його пріоритетом мобільності у сучасному суспільстві, може відображати не тільки нову соціальну свободу, але і всеосяжність механізмів контролю. Характерний для цифрових технологій зворотний зв'язок легко обертається функціональною тотальністю, що перевершує споконвічну ідею єдності людської спільноти, адже час великих діячів, грандіозних планів, великих проєктів минув і натовість маємо суспільство «атомізованих» індивідів, які втягнуті у якийсь броунівський рух, де відсутні чітко визначені орієнтири [1].

Цифрова людина – це новітній етап розвитку людини як основного об'єкта й суб'єкта інформаційних відносин в інформаційному суспільстві на останніх стадіях його розвитку; постмодерний вид людини

розумної, здатної переробляти інформацію, створюючи нові інформаційні феномени, взаємозв'язки та структури.

Цифрова людина створює нові штучні взаємозв'язки в межах, які вона інформаційно може попередньо встановити, в результаті чого виникають відповідні інформаційні структури. Формування цифрової людини – це одна з базисних характеристик інформаційного суспільства, коли кожне з діалектично взаємопов'язаних начал людини: фізичне, психічне й соціальне, вимагає спеціального урахування, оскільки лише у цьому випадку нові можливості інформаційного суспільства можуть бути повною мірою використані для розвитку цифрової людини.

Перехід до цифрової людини стався завдяки конвергенції технологій штучного інтелекту, машинного навчання і потужних баз даних, здатних використовувати необмежену кількість інформації з метою її обробки, класифікації та багаторазового використання. Електронні пристрої, підключені до глобальної мережі, залишають цифрові сліди навіть якщо у них немає фактичного користувача. За допомогою пристроїв особистого, сімейного, виробничого, соціального та інших рівнів відбувається цифрова обробка не тільки людини як об'єкта, але й усієї світової інфраструктури для можливості її повної симуляції і відтворення.

На сучасному етапі тотального упровадження цифрових технологій змінюється не тільки те, що робить людина, але й те, ким вона є і в кого перевтілюється. Цифрові трансформації у соціумі здійснюють багатоплановий вплив на людину і позначаються на всіх сферах її життєдіяльності: на недоторканності особистого життя і формах власності, на зміні характеру поведінки споживачів, на кількості часу, присвячуваного роботі, відпочинку й сім'ї, на принципах розвитку кар'єри та методах удосконалення навичок.

Цифрова людина може змінювати свої корпоративні зв'язки, не будучи до них жорстко прив'язаною; вона може і здатна дуже гнучко вибудовувати стосунки з іншими людьми, долучатися до різних соціальних спільнот і різних культурних традицій. Цифрова людина менше обтяжена сформованими та історично обумовленими стереотипами, вона володіє більш мобільними реакціями і здатністю маніпулювати будь-якими пластами інформації, вона набуває нової абстрактної форми свого існування.

Цифрова людина стикається з декількома видами ідентичності, які піддаються позитивним і негативним змінам під впливом інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Головними з них є два типи ідентичності: ірсе-ідентичність (відчуття власної особистості) та idem-

ідентичність (більш формальна ідентичність, що залежить від контексту, оточення й ситуації). Комп'ютери накопичують інформацію, створюють профілі, здійснюючи внесок в іdem-ідентичність користувача, який і не підозрює про ці профілі і про те, як вони впливають на його ірse-ідентичність, що суттєво впливає на позитивну свободу цифрової людини.

Отже, сучасні інформаційно-технологічні процеси призводять до зміни реальності, у якій перебуває людина, здебільшого переводять їх у цифрову площину. Врешті, ця реальність стає віртуальною: образно-особистісною та метафоричною, веде людину іншим витком спіралі розвитку, одночасно повертаючи її в царину архетипів і символів (цифри).

У віртуальній реальності поступово зникають просторові та часові розмежування, стираються міждержавні кордони, пропагуються нові цінності, моделі поведінки, світоглядні стереотипи. Феномен віртуалізації просторово-часового континууму, в якому існують людина та суспільство, характеризує принципово новий тип символічного існування людини, соціуму, культури.

Ще однією інфраструктурною технологією, яка охоплює практично всі сфери людського життя мережевого суспільства, стає кіберпростір. У кіберпросторі віртуальна реальність відрізняється яскраво вираженим інструментальним характером, інтерактивністю, модифікацією просторово-часових характеристик. Віртуальна реальність, сформована новими інформаційними технологіями, сприяла створенню мережевого суспільства, а існування кіберпростору є його основою, яка впливає на всі сфери суспільного життя і є однією з ключових детермінант формування цифрової людини [2, с. 20].

Віртуальний світ, створений новітніми інформаційними технологіями, включає людину у процес сприйняття цілком і відразу. Виникає багатоликість створюваного віртуального світу, нескінченне павутиння ходів користувача інформаційно-комунікаційних засобів. Залежно від ситуації один і той же контекст може бути розглянуто під різними кутами зору, і це вже накладає певний відбиток на створюваний віртуальний потік. Відповідно, нові ситуації й контексти, з якими стикається індивід, блукаючи у безкрайньому просторі мережі віртуального світу, вимагають від нього щоразу іншої поведінки.

Коли людина опиняється зануреною у віртуальну реальність, «у цифру», як особливе середовище, виявляються можливими два варіанти її сприйняття. У першому випадку користувач акцентується на чомусь логічному й абстрагованому, всезагальному й подібному. У другому ж випадку користувач занурюється у міфологічне сприйняття

навколишнього середовища, акцентується вже на чомусь неповторному, конкретному, емоційно-образному. Таким чином, різні типи світосприйняття в результаті зумовлюють різні типи структурування, побудови віртуального простору, ніби дві проєкції світу, що не перетинаються одна з одною. Причина ж такої множинності полягає в акцентах уваги, розставлених кожним користувачем по-своєму. У більшості випадків сприйняття й конструювання віртуальної реальності здійснюється за другим, емоційно-образним типом.

Крім того, при частому спілкуванні з комп'ютерними системами трапляється інформаційне зараження особистості «числовим баченням світу»: в активних інтернет-користувачів формується звикання до цифрового зображення на рівні логіко-ментальних структур, що призводить до мозаїчності. Перемикаючись між різними інформаційними каналами людина конструє нову реальність. Сучасна людина підлаштовується під цю мозаїчність, адаптується до ситуації – це стає однією з її навичок. У зв'язку з цим виникають проблеми із засвоєнням, переробкою та аналізом більш глибокої інформації, що пов'язана з детермінантами аналізу зв'язків у природі та соціумі.

Віртуальний світ, створений новітніми інформаційними технологіями, включає людину у процес сприйняття цілком і відразу. Виникає багатоликість створюваного віртуального світу, нескінченна павутина ходів користувача. Залежно від ситуації один і той же контекст може бути розглянуто під різним кутом зору і це вже накладає певний відбиток на створюваний віртуальний потік. Відповідно, нові ситуації й контексти, з якими стикається користувач, блукаючи по безкрайньому простору мережі, вимагають від нього кожен раз іншої поведінки.

Миттєве подолання відстані за допомогою наднових телекомунікацій і надшвидкісних транспортних засобів дає можливість цифровій людині проводити час і комунікувати без безпосереднього просторового зближення, що переходить у діючі й постійно оновлювані мережі взаємодії. Час багато в чому знищується миттєвим зв'язком між комп'ютерами. Зміни часових меж, поява позачасових понять в інформаційну епоху пов'язані також з новітніми репродуктивними технологіями людського організму, в тому числі й шляхом клонування.

Отже, віртуалізація простору й часу створюють так званий «дигітал-континуум» мережевої комунікації [3], визначальними характеристиками якого є поверхневість та площинність. Це призводить до того, що цінність інформаційної діяльності визначається фактом присутності інформації, інформаційного продукту у полі зору цифрової людини (на поверхні її інформаційного поля) – ризомність мережевих комуні-

кацій поглинає глибину. У результаті маємо той факт, що «дигітал-континуум» мережевого суспільства має всі ознаки гіперреальності.

Важливим атрибутом цифрової людини є біометрія – система розпізнавання людей за індивідуальними фізичними і поведінковими рисами, такими, як ДНК, відбитки пальців, тривимірна фотографія обличчя або тіла, голос, фото рогівки ока. Біометричними передавачами даних про особу є вживлені датчики й чіпи, біометричні паспорти, банківські картки, фітнес-браслети, розумні годинники, смартфони, комп'ютерна техніка, домашня електроніка, камери відеоспостереження та фіксації звуку. Основною сферою використання біометричних даних є ідентифікація громадян з метою контролю доступу та виявлення порушень.

Соціокультурний портрет цифрової людини визначається наступними технологічними та процесуальними характерними рисами [4-7]:

- цифрова людина формується як інформаційно-знаннєвий носій та інтерпретатор величезної кількості інформації. Інформація відповідно до мети наділяється певним суб'єктивним змістом, перетворюючись у знання – основу розвитку. Інформація є ресурсом для реалізації інтелектуальних здібностей людини;

- у когнітивній сфері повсюдно спостерігається підвищення цінності швидкості сприйняття й переробки інформації, причому, часто на шкоду глибині сприйняття;

- зниженням потреби у тренуванні оперативної пам'яті, яку можна передати пристроям;

- мобільні засоби зв'язку набувають рис «психічного органу», винесеного на зовні: опинившись без гаджета або мобільного телефону, людина відчуває себе безпорадною, позбавленою пам'яті й комунікативної функції у цілому;

- втратою інтересу до фундаментального знання основ, задовольняючись поверхневим знанням проблем, ігноруючи перевірку досвідом і критичність мислення; формуванням особливого типу наочно-образного «кліпового» мислення, де яскравість і доступність змісту цінуються вище його глибини;

- можливістю отримання практично необмеженої кількості інформації за відносно короткої проміжок часу;

- віртуалізацією міжособистісних контактів, що, з одного боку, полегшує комунікацію, а з іншого – породжує ілюзію доступності й легкості відносин;

- перетворенням гаджетів у елемент підсвідомості, індивідуальний зовнішній носій колективного несвідомого;

- перенесенням різноманітних видів і способів комунікації в он-лайн-сферу;
- збільшенням кількості патологій внаслідок заздрості через чітко виражене майнове розшарування;
- ідентифікація цифрової людини відбувається через причетність людини до тієї чи іншої сфери інформації, віртуального та соціального просторів;
- самопрезентація індивіда в інтернеті здійснюються через нік, аватар, сторінку у соціальній мережі, завдяки свободі їх конструювання та привабливості для користувачів.

Отже, цифрова людина – це, перш за все, людина нових моральних цінностей, яка занурюється у віртуальну реальність симуляцій і усе більшою мірою сприймає світ як цифрове ігрове середовище, усвідомлюючи його умовність, керованість його параметрів і можливість виходу з нього.

Миттєве подолання відстані за допомогою наднових телекомунікацій і надшвидкісних транспортних засобів дає можливість організаціям і індивідам спільно проводити час без безпосереднього просторового зближення, що включає їх у пластичні багатопростірні структури, які плавно переходять у діючі й постійно оновлювані мережі взаємодії. Суперечливі реалії формування цифрового простору знаходять відображення у всіх сферах життєдіяльності соціуму, індивідів і зумовлюють тенденції формування цифрової людини. Глобальність цих процесів загострює не тільки технічні та комунікаційні аспекти розвитку інформаційного суспільства, а й актуалізує широкий спектр складних світоглядних питань, соціокультурних проблем, породжуваних самим фактом формування цифрової людини.

Список використаних джерел

1. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну / В. В. Лях, О. М. Йосипенко, Я. В. Любимий, В. С. Пазенок, К. Ю. Райда, Л. А. Ситніченко. Київ, 2017. 312 с
2. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства. *Інформація і право*. 2020. № 4 (35). С. 9-21.
3. Рябініна О. В., Коваленко І. І. Простір Homo Virtualis і постцифрова естетика музики. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2018. № 4. С. 214-221.
4. Danilyan O., Dzoban O., Kalynovskyi Y. Digital man as a product of the information society. *Cogito. Multidisciplinary research journal*. 2023. Vol. XV. № 1. P. 142-158.

5. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформатизація як атрибут інформаційного суспільства: від ретроспекції до сучасної рефлексії. *Інформація і право*. 2022. № 1 (40). С. 9-20.

6. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 9-21.

7. Bytiak Y. P., Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalynovskyi Y. Yu., Finin H. I. Cyberspace and virtual reality as characteristics of the information society. *Revista Inclusiones*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 332-349.

ЗМІСТ

Секція

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

<i>Бердиченко І. О.</i> Перспективи вдосконалення законодавства в контексті динамічного розвитку безготівкових розрахунків.....	3
<i>Блага А. Б.</i> Актуальні питання протидії дискримінації та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.....	6
<i>Достдар Р. М., Бородіна С. В.</i> Реалізація спадкових прав в умовах воєнного стану.....	10
<i>Достдар Р. М., М'ялик В. С.</i> Цивільний процес та медіація.....	15
<i>Валецька О. В.</i> Звільнення за прогул: аналіз судової практики.....	19
<i>Озерський І. В.</i> Науково-консультативні висновки як одна із форм взаємодії Наукової Ради Міністерства внутрішніх справ України з практичними підрозділами Національної поліції.....	22
<i>Ткаля О. В.</i> Напрямки запобігання віктимності неповнолітніх.....	27
<i>Коновалов В. В., Коновалов В. В.</i> До питання про кваліфікацію діянь з виготовлення саморобних стріляючих пристроїв.....	32
<i>Січко Д. С.</i> Окремі питання розвитку принципу свободи договору.....	36
<i>Мартиненко О. А.</i> Звільнення військовополонених під час збройного конфлікту: застосування міжнародного гуманітарного права в практиці України.....	39
<i>Яновицька Г. Б.</i> Страхування цивільної відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки	42
<i>Левицький А. О.</i> Докази при документуванні корупційних Злочинів.....	46
<i>Казарян Е. Г.</i> Обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості	51

Кравченко І. А. Основні критерії класифікації адміністративної процедури.....	54
Каплій О. В. Шляхи удосконалення інституту військового капеланства на сучасному етапі.....	57
Каплій О. В., Самойленко М. С. Космічне право: проблеми міжнародного та національного законодавчого регулювання.....	62
Лісна І. С., Солопова Ю. В. Репресивні заходи сталінського режиму на півдні України в 20-30-і роки ХХ століття.....	67
Шличек О. Ю. Попередження деформацій правової свідомості в умовах воєнного стану	73
Orel Y. V., Roberto Rafael Galán Vioque La alimentación forzada de los presos en la doctrina jurídica española	77
Окмінська Т. В., Коваль А. А. Співвідношення поняття домашнього насильства у кримінальному праві та адміністративному праві.....	85
Мамчур Л. В., Ситцевой В. В. Плагіат як порушення авторського права в Ісламі	89
Кобак М. В. Деякі проблемні питання Кодексу адміністративного судочинства України.....	92
Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Цифрова людина як продукт інформаційного суспільства.....	96

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *О. Михайлова*. Комп'ютерна верстка *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювально-палітурні роботи *О. Мішалкіна*

Підп. до друку 27.06.2023
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 6,2. Обл.-вид. арк. 4,7.
Тираж 5 прим.Зам. 6677

Видавець та виготівник: Чорноморський національний університет імені Петра
Могилы
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.20